

ΤΟΜΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Υπεύθυνος: ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

RICO
190.09041
R/C

ΠΩΛ ΡΙΚΕΡ

ΔΟΚΙΜΙΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ

Πρόλογος

Βασίλης Καραποστόλης

Εισαγωγή-Μετάφραση

Άλεκα Μουρίκη

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ
ΑΘΗΝΑ 1990

“Υπαρξη και έρμηνευτική

Πρόθεσή μου είναι να διερευνήσω εδώ τούς δρόμους πού διανοίγονται στη σύγχρονη φιλοσοφία απ’ αυτή τή διαδικασία, ή όποία επιδιώκει να *μπολιάσει τή φαινομενολογική μέθοδο με τήν προβληματική τής έρμηνευτικής*. Θά περιοριστώ σε μία σύντομη ιστορική αναδρομή πριν ξεκινήσω τή κυρίως έρευνα, ή όποία θά έπρεπε, στην κατάληξή της τουλάχιστον, να προσδώσει ένα αποδεκτό νόημα στην έννοια τής *ύπαρξης*, ένα νόημα όπου θά εκφράζεται αυτή άκριβώς ή ανανέωση τής φαινομενολογίας από τήν έρμηνευτική.

I. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ

Τό έρμηνευτικό πρόβλημα έχει συγκροτηθεί πολύ πριν τή φαινομενολογία του Husserl: γι’ αυτό μιλάω για μπόλιασμα, θά έπρεπε μάλιστα να πώ, για ένα όψιμο μπόλιασμα.

Δέν είναι άσκοπο να θυμίσουμε ότι τό έρμηνευτικό πρόβλημα τέθηκε κατ’ αρχήν μέσα στα όρια τής *εξήγησης*, δηλαδή μέσα στα πλαίσια μιās μεθόδου (discipline) ή όποία προτίθεται να κατανοήσει ένα κείμενο, να τό κατανοήσει με άφετηρία τήν πρόθεσή του, πάνω στη βάση αυτού πού θέλει να πει. “Αν ή εξήγηση προκάλεσε ένα έρμηνευτικό πρόβλημα, δηλαδή ένα πρόβλημα έρμηνείας, αυτό συνέβη γιατί κάθε ανάγνωση κειμένου, όσο κι αν αυτή συνδέεται προς τό *quid*, προς «αυτό εν όψει του όποιου» έχει γραφτεί τό κείμενο, γίνεται πάντα στό έσωτερικό μιās κοινότητας, μιās παράδοσης ή ενός ρεύματος ζωτανής σκέψης οι όποιες αναπτύσσουν προϋποθέσεις και άπαιτήσεις: έτσι ή ανάγνωση των έλληνικών μύθων στη σχολή των Στωικών, πάνω στη βάση μιās φιλοσοφικής φυσικής και ήθικης, συνεπάγεται μιā έρμηνευτική πολύ διαφορετική από τή ραβινική έρμηνεία τής Τορά¹ μέσα στη Χαλακά ή τήν ‘Αγαδά.²

1. *Τορά* Μωσαϊκός Νόμος, Πεντάτευχος. ‘Η Τορά, δηλαδή διδασκαλία, αποτελεί τό σπουδαιότερο από τά τρία μέρη (Τορά, Προφήτες, ‘Αγιόγραφα) τής Παλαιάς Διαθήκης, γιατί περιέχει τά βασικά κείμενα τής Ιουδαϊκής θρησκείας. Μαζί με τά άλλα βιβλία τής εβραϊκής Βίβλου αποτελούν τό Γραπτό Νόμο. (Σ.τ.Μ.)

2. ‘Αγαδά (Hagadah ή Agadah) αυτό πού, στην εβραϊκή παράδοση, δέν έχει τό χαρακτήρα θετού νόμου. ‘Η *Χαλακά* ή «Προφορικός Νόμος» άποκαλύφθηκε, κατά τήν παράδοση, στον Μωσέ μαζί με τό Γραπτό Νόμο και περιβάλλεται με τό ίδιο μ’ αυτόν κύρος. ‘Η ‘Αγαδά και ή Χαλακά συναποτελούν τή μιντράς (midrash), δηλαδή τό σχολιασμό τής Παλαιάς Διαθήκης, όπως διαμορφώθηκε από τό 2ο π.Χ. αιώνα μέχρι τό 12ο αιώνα από τούς ραβίνους (Σ.τ.Μ.)

Με τη σειρά της, η έρμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης στο φως του χριστικού γεγονότος, από τη γενιά των Ἀποστόλων, προσφέρει μία τελειώς διαφορετική ανάγνωση των γεγονότων, των θεσμών, των προσώπων της Βίβλου, απ' αυτή των ραβίνων.

Ὡς πρὸς τί ὅμως αὐτές οἱ ἐξηγητικές συζητήσεις ἀφοροῦν στὴ φιλοσοφία; Ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἡ ἐξήγηση ἐμπεριέχει μιά δλόκληρη θεωρία τοῦ σημείου καὶ τῆς σημασίας, ὅπως μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ κανεὶς γιὰ παράδειγμα στὸ *De Doctrina christiana* τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου. Ἀκριβέστερα, ἂν ἓνα κείμενο μπορεῖ νὰ ἔχει πολλὰ νοήματα, π.χ. ἓνα νόημα ἱστορικό καὶ ἓνα νόημα πνευματικό, θὰ πρέπει νὰ ἀνατρέξουμε σὲ μιά ἔννοια τῆς σημασίας πολὺ πιὸ σύνθετη ἀπὸ κείνη τῶν μονοσήμαντων λεγόμενων σημείων, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦνται ἀπὸ μιά λογική πού στηρίζεται σὲ ἐπιχειρήματα. Τελικά, ἡ ἴδια ἡ ἐργασία τῆς ἐρμηνείας ἀποκαλύπτει ἓνα βαθυστόχαστο σχέδιο: νὰ κατανοήσῃ, δηλαδή, μιά ἀπόσταση, μιά πολιτισμική ἀπομάκρυνση, νὰ ἐξισώσῃ τὸν ἀναγνώστη μὲ ἓνα κείμενο πού ἔχει γίνει ξένο, καὶ ἔτσι νὰ ἐνσωματώσῃ τὸ νόημά του στὴν παρούσα κατανόηση πού ἓνας ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἔχει γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του.

Μετά ἀπ' αὐτό, ἡ ἐρμηνευτική δὲ θὰ μπορούσε νὰ παραμείνει μιά τεχνική τῶν εἰδικῶν — ἡ *τέχνη ἐρμηνευτική* τῶν ἐρμηνευτῶν χρησῶν καὶ θαυμάτων. Ἡ ἐρμηνευτική θέτει πιά τὸ γενικό πρόβλημα τῆς κατανόησης. Ἐξάλλου, καμιά σημαντική ἐρμηνεία δὲν μπόρεσε νὰ συγκροτηθεῖ χωρὶς νὰ δανειστεῖ ἀπὸ τοὺς τρόπους κατανόησης πού εἶναι διαθέσιμοι σὲ μιά δεδομένη ἐποχή: μῦθος, ἀλληγορία, μεταφορά, ἀναλογία κ.λπ. Γι' αὐτὴ τὴ σύνδεση τῆς ἐρμηνείας — ὑπὸ τὴ στένῃ ἔννοια τῆς κειμενικῆς ἐξήγησης — μὲ τὴν κατανόηση — ὑπὸ τὴν εὐρεία ἔννοια τῆς ἐννόησης (intelligence) τῶν σημείων — μαρτυρεῖ καὶ μιά ἀπὸ τὶς παραδοσιακὲς σημασίες τῆς ἴδιας τῆς λέξης ἐρμηνευτική, αὐτὴ πού μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὸ *Περὶ Ἐρμηνείας* τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἀξιοσημείωτο εἶναι πράγματι ὅτι στὸν Ἀριστοτέλη ἡ ἐρμηνεία δὲν περιορίζεται στὴν ἀλληγορία, ἀλλὰ ἀφορᾷ στὸ σύνολο τοῦ σημαίνοντος λόγου (φωνή σημαντική). Αὐτὴ μᾶλλον ἢ φωνή σημαντική εἶναι ἐρμηνεία, «ἐρμηνεύει» τὴν πραγματικότητα στὸ μέτρο μάλιστα πού λέει «κάτι γιὰ κάτι». Ὑπάρχει ἐρμηνεία γιατί ἡ ἀπόφανση (énonciation) εἶναι μιά σύλληψη τοῦ πραγματικοῦ μέσω τῶν σημειωσῶν ἐκφράσεων καὶ ὄχι ἓνα ἀπόσπασμα τῶν ὑποτιθέμενων ἐντυπώσεων πού προέρχονται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα.

Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἡ πρωταρχικότερη σχέση ἀνάμεσα στὴν ἔννοια τῆς ἐρμηνείας καὶ τὴν ἔννοια τῆς κατανόησης: θέτει σὲ ἐπικοινωνία τὰ τεχνικά προβλήματα τῆς κειμενικῆς ἐξήγησης μὲ τὰ περισσότερα γενικά προβλήματα τῆς σημασίας καὶ τῆς Γλώσσας.

Ἡ ἐξήγηση ὅμως δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσῃ σὲ μιά γενική ἐρμηνευτική παρά μόνο περνώντας μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κλασικῆς φιλολογίας καὶ τῶν *ἱστορικῶν ἐπιστημῶν* στὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα. Μὲ τὸν Schleiermacher καὶ τὸν Dilthey τὸ ἐρμηνευτικό πρόβλημα γίνεται πρό-

βλημα φιλοσοφικό. Ὁ παρὼν ὑπότιτλος «Ἡ προέλευση τῆς ἐρμηνευτικῆς», ὑπαινίσσεται ἐκφραστικά τὸ γνωστό δοκίμιο τοῦ Dilthey, τοῦ 1900. Τὸ πρόβλημα τοῦ Dilthey ἦταν νὰ προσδώσῃ στίς *Geisteswissenschaften* ἓνα κύρος ἀνάλογο πρὸς τὸ κύρος τῶν ἐπιστημῶν τῆς φύσης, τὴν ἐποχὴ τῆς θετικιστικῆς φιλοσοφίας. Ἄν θεθεῖ μ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους, τὸ πρόβλημα εἶναι ἐπιστημολογικῆς φύσης. Στὸν Dilthey ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ἐπεξεργαστεῖ μιά κριτικὴ τῆς ἱστορικῆς γνώσης τόσο ἰσχυρὴ ὅσο καὶ ἡ καντιανὴ κριτικὴ τῆς γνώσης τῆς φύσης καὶ νὰ ὑπαγάγῃ σ' αὐτὴ τὴν κριτικὴ τὶς διάσπαρτες τεχνικὲς τῆς κλασικῆς ἐρμηνευτικῆς: τὸ νόμο τῆς ἐσωτερικῆς συνάφειας τοῦ κειμένου, τὸ νόμο τῶν συμφραζομένων, τὸ νόμο τοῦ γεωγραφικοῦ, ἔθνικοῦ, κοινωνικοῦ περιβάλλοντος κ.λπ. Ἡ λύση ὅμως τοῦ προβλήματος ὑπερέβαινε τὰ ὅρια μιάς ἀπλῆς ἐπιστημολογίας: ἡ ἐρμηνεία πού, γιὰ τὸν Dilthey, συνδέεται μὲ τὶς διατηρημένες ἀπὸ τὴν γραφὴ μαρτυρίες, δὲν ἀποτελεῖ παρά μόνο ἓνα τμήμα τοῦ κατὰ πολὺ ἐκτενέστερου τομέα τῆς κατανόησης, ἡ ὁποία βαίνει ἀπὸ μιά ψυχικὴ ζωὴ σὲ μιά ἄλλη ψυχικὴ ζωὴ ξένη: τὸ ἐρμηνευτικό πρόβλημα ἔλκεται ἔτσι πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς ψυχολογίας: τὸ νὰ κατανοεῖ σημαίνει, γιὰ ἓνα πεπερασμένο ὄν, νὰ μεταφέρεται σὲ μιά ἄλλη ζωὴ: ἡ ἱστορικὴ κατανόηση θέτει ἔτσι ὅλα τὰ παράδοξα τῆς ἱστορικότητας: πῶς ἓνα ἱστορικό ὄν μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ ἱστορικά τὴν ἱστορία; Μὲ τὴν σειρά τους, αὐτὰ τὰ παράδοξα παραπέμπουν σὲ μιά πολὺ οὐσιαστικὴ προβληματικὴ: πῶς ἡ ζωὴ, ἐκφραζόμενη, μπορεῖ νὰ ἀντικειμενοποιηθεῖ; Πῶς, ἀντικειμενοποιούμενη, φέρνει στὸ φῶς σημασίες τέτοιες πού νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τίς ἐπαναλάβῃ καὶ νὰ τίς κατανοήσῃ ἓνα ἄλλο ἱστορικό ὄν, τὸ ὁποῖο ὑπερβαίνει τὴ δική του ἱστορικὴ κατανόηση; Τίθεται ἐδῶ ἓνα βασικό πρόβλημα τὸ ὁποῖο κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι θὰ συναντήσουμε στὸ τέλος τῆς ἐρευνᾶς μας: τὸ πρόβλημα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὴν ἰσχύ καὶ τὸ νόημα, ἀνάμεσα στὴ ζωὴ ὡς φορᾶ σημασίας καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖο εἶναι ἱκανό νὰ τὰ συνάψῃ σὲ μιά συνεκτικὴ ἀκολουθία. Ἄν ἡ ζωὴ δὲν εἶναι πρωταρχικά σημαίνουσα, ἡ κατανόηση θα εἶναι γιὰ πάντα ἀδύνατη. Για νὰ μπορέσῃ ὡστόσο αὐτὴ ἡ κατανόηση νὰ ἐδραιωθεῖ, δὲ θὰ πρέπει νὰ μεταφέρουμε μέσα στὴν ἴδια τὴ ζωὴ αὐτὴ τὴ λογικὴ τῆς ἐμμενοῦς ἀνάπτυξης τὴν ὁποία ὁ Hegel ἀποκαλοῦσε *Ἐννοια*; Δὲ θὰ πρέπει νὰ ἐφοδιαστοῦμε, τὴν ἴδια στιγμή πού ἀσκοῦμε μιά φιλοσοφία τῆς ζωῆς, μὲ ὅλα τὰ μέσα μιάς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος; Αὐτὴ εἶναι ἡ κύρια δυσκολία πού δικαιολογεῖ τὸ γεγονός ὅτι ζητᾶμε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς *φαινομενολογίας* τὴ δομὴ ὑποδοχῆς (la structure d' accueil) ἢ, γιὰ νὰ ξαναχρησιμοποιήσουμε τὴν ἀρχικὴ μας εἰκόνα, τὸ νεαρό φυτὸ, τὸ ὁποῖο θὰ μπορέσει νὰ δεχτεῖ τὸ ἐρμηνευτικό κεντράδι.

II. Η ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΗΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ

Υπάρχουν δύο τρόποι για να θεμελιωθεί ή ερμηνευτική πάνω στη φαινομενολογία.

Υπάρχει ή σύντομη οδός, για την οποία θα μιλήσω πρώτα, και ή μακρά οδός, αυτή που προτείνω να ακολουθήσουμε. Η σύντομη οδός είναι αυτή μιᾶς *ὄντολογίας τῆς κατανόησης*, κατά τόν τρόπο τοῦ Heidegger. Ὀνομάζω «σύντομη οδός» μιᾶ τέτοια ὄντολογία τῆς κατανόησης γιατί, κόβοντας τούς δεσμούς μέ τίς διαμάχες περί τῆς *μεθόδου*, ὀδηγεῖται κατευθείαν στό πεδίο μιᾶς ὄντολογίας τοῦ πεπερασμένου ὄντος γιά νά ξαναβρεῖ ἐκεῖ τό *κατανοεῖν*, ὄχι πιά ὡς ἕναν τρόπο γνώσης ἀλλά ὡς ἕναν τρόπο εἶναι. Δέν εἰσέρχεται κανείς λίγο λίγο σ' αὐτή τήν ὄντολογία τῆς κατανόησης· δέ φτάνει κανείς ἐκεῖ βαθμηδόν, ἐμβαθύνοντας στίς μεθοδολογικές ἀπαιτήσεις τῆς ἐξήγησης, τῆς ἱστορίας ἢ τῆς ψυχανάλυσης· μεταφέρεται ἐκεῖ μέ μιᾶ αἰφνίδια στροφή τῆς προβληματικῆς. Τή θέση τῆς ἐρώτησης· κάτω ἀπό ποιές προϋποθέσεις ἕνα *γνωρίζω* ὑποκείμενο μπορεῖ νά κατανοήσῃ ἕνα κείμενο ἢ τήν ἱστορία, παίρνει τό ἐρώτημα: τί εἶναι ἕνα ὄν τοῦ ὁποίου τό εἶναι συνίσταται στό νά κατανοεῖ; Τό ερμηνευτικό πρόβλημα γίνεται ἔτσι μιᾶ περιοχὴ τῆς Ἀναλυτικῆς αὐτοῦ τοῦ ὄντος, τοῦ *Dasein*, πού ὑπάρχει κατανοώντας.

Θέλω κατ' ἀρχάς νά ἀναγνωρίσω τά δικαιώματα αὐτῆς τῆς ὄντολογίας τῆς κατανόησης πρὶν νά πῶ γιατί προτίθεμαι νά ἀκολουθήσω ἕνα δρόμο πιο πλάγιο καί πιο κοπιαστικό, διανθισμένο μέ γλωσσολογικές καί σημασιολογικές θεωρήσεις. Ἄν ξεκινῶ μ' αὐτή τήν πράξη ἀπόδοσης δικαιοσύνης στή φιλοσοφία τοῦ Heidegger, αὐτό συμβαίνει γιατί δέν τή θεωρῶ ὡς μιᾶ ἀντίπαλη λύση. Ἡ Ἀναλυτική τοῦ *Dasein* δέν ἀποτελεῖ τόν ἕναν ἀπό τούς δύο ὅρους ἑνός διαζεύγματος τό ὁποῖο θά μᾶς ὑποχρέωνε νά ἐπιλέξουμε ἀνάμεσα σέ μιᾶ ὄντολογία τῆς κατανόησης καί μιᾶ ἐπιστημολογία τῆς ἐρμηνείας. Ἡ μακρά οδός πού προτείνω φιλοδοξεῖ κι αὐτή ἐπίσης νά ὀδηγήσῃ τήν ἀνασκόπηση στό ἐπίπεδο μιᾶς ὄντολογίας. Θά τό κάνει ὅμως βαθμιαῖα, ἀκολουθώντας τά διαδοχικά αἰτήματα τῆς σημασιολογίας (§3), καί κατόπιν τῆς ἀνασκόπησης (§4). Ἡ ἀμφιβολία πού ἐκφράζω στό τέλος αὐτῆς τῆς παραγράφου ἀφορᾶ μόνο στή δυνατότητα νά κάνουμε μιᾶ ἄμεση ὄντολογία, ἀπαλλαγμένη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀπό κάθε μεθοδολογική ἀπαίτηση, ἀπαλλαγμένη, κατά συνέπεια, ἀπό τόν κύκλο τῆς ἐρμηνείας, τοῦ ὁποίου αὐτή ἢ ἴδια ἀποτελεῖ τή θεωρία. Αὐτό ὅμως πού θέτει σέ κίνηση τό προτεινόμενο ἐδῶ ἐγχείρημα εἶναι ὁ *πόθος* αὐτῆς τῆς ὄντολογίας, ὁ ὁποῖος τοῦ δίνει τή δυνατότητα νά μὴν καθιζάνει οὔτε σέ μιᾶ φιλοσοφία τῆς γλώσσας τύπου Wittgenstein οὔτε σέ μιᾶ ἀνασκοπική φιλοσοφία νεο-καντιανοῦ τύπου. Τό πρόβλημά μου εἶναι ἀκριβῶς αὐτό: τί συμβαίνει σέ μιᾶ ἐπιστημολογία τῆς ἐρμηνείας, πού προέρχεται ἀπό μιᾶ ἀνασκόπηση τῆς ἐξήγησης, τῆς ἱστορίας, τῆς ψυχανάλυσης, τῆς φαινομενολογίας, τῆς θρησκείας κ.λπ., ὅταν

αὐτή κεντρίζεται, ζωογονεῖται καί, θά μπορούσαμε νά ποῦμε, ἐμπνέεται ἀπό μιᾶ ὄντολογία τῆς κατανόησης;

Ἄς προσπαθήσουμε λοιπόν νά ἀντιμετωπίσουμε τίς ἀπαιτήσεις πού προβάλλονται ἀπ' αὐτή τήν ὄντολογία τῆς κατανόησης.

Γιά νά ἐννοήσουμε καλύτερα τή σημασία τῆς ἐπανάστασης τῆς σκέψης πού προτείνει, θά πρέπει νά μεταφερθοῦμε κατευθείαν στό τέρμα τῆς ἐξέλιξης πού πηγαίνει ἀπό τίς *Logische Untersuchungen* τοῦ Husserl στό *Sein und Zeit* τοῦ Heidegger, ἐπιφυλασσόμενοι νά ἐξετάσουμε κατόπιν τί εἶναι αὐτό τό ὁποῖο στή φαινομενολογία τοῦ Husserl φαίνεται νά ἔχει κάποια σημασία σέ σχέση μέ αὐτή τήν ἐπανάσταση τῆς σκέψης. Αὐτό λοιπόν πού πρέπει νά ἐξετάσουμε σέ ὄλη του τή ριζικότητα εἶναι ἡ ἀνατροπή τοῦ ἴδιου τοῦ ἐρωτήματος, ἡ ἀνατροπή ἢ ὁποία, στή θέση μιᾶς ἐπιστημολογίας τῆς ἐρμηνείας, τοποθετεῖ μιᾶ ὄντολογία τῆς κατανόησης.

Πρέπει λοιπόν νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό κάθε *γνωσιοθεωρητικό* τρόπο τοποθέτησης τοῦ προβλήματος καί, κατά συνέπεια, νά παραιτηθοῦμε ἀπό τήν ἰδέα ὅτι ἡ ἐρμηνευτική εἶναι μιᾶ *μέθοδος* ἢ ὁποία μπορεῖ νά ἀναμετρηθεῖ, χρησιμοποιώντας τά ἴδια ὄπλα, μέ τή μέθοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τό νά προσδώσουμε μιᾶ μέθοδο στήν κατανόηση θά σήμαινε ὅτι παραμένουμε μέσα στίς προϋποθέσεις τῆς ἀντικειμενικῆς γνώσης καί τίς προκαταλήψεις τῆς καντιανῆς θεωρίας τῆς γνώσης. Πρέπει λοιπόν νά βγοῦμε ἀποφασιστικά ἀπό τό μαγεμένο κύκλο τῆς προβληματικῆς τοῦ ὑποκειμένου καί τοῦ ἀντικειμένου καί νά διερωτηθοῦμε σέ σχέση μέ τό εἶναι. Ἄλλά γιά νά γίνῃ αὐτό, πρέπει πρώτα νά θέσουμε τό ἐρώτημα σχετικά μέ αὐτό τό εἶναι πού ἀποτελεῖ τό «ἐδῶνά» κάθε εἶναι, τό *Dasein* δηλαδή, αὐτό τό ὄν πού ὑπάρχει μέ τόν τρόπο τῆς κατανόησης τοῦ εἶναι. Τό κατανοεῖν δέν εἶναι λοιπόν πιά ἕνας τρόπος γνώσης ἀλλά ἕνας τρόπος εἶναι, ὁ τρόπος αὐτοῦ τοῦ ὄντος πού ὑπάρχει κατανοώντας.

Δέχομαι πρόθυμα ὅτι ἔχει κανείς κάθε δικαίωμα νά προβαίνει σ' αὐτή τήν πλήρη ἀνατροπή τῆς σχέσης ἀνάμεσα στό κατανοεῖν καί τό εἶναι. Ἐπίσης, αὐτή ἡ ἀνατροπή ἐκπληρώνει τή βαθύτερη ἐπιθυμία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Dilthey, στό μέτρο πού, γι' αὐτόν, ἡ ζωὴ ἀποτελεῖ τήν κύρια ἔννοια. Μέσα στό ἔργο του, μάλιστα, ἡ ἱστορική κατανόηση δέν ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τό ταίρι τῆς θεωρίας τῆς φύσης. Ἡ σχέση ἀνάμεσα στή ζωὴ καί τίς ἐκφράσεις της ἀποτελεῖ μᾶλλον τήν κοινὴ ρίζα τῆς διπλῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μέ τή φύση καί τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν ἱστορία. Ἄν ἀκολουθήσῃ κανείς αὐτή τήν ἰδέα, τό πρόβλημα δέ θά εἶναι πιά ἡ ἐνίσχυση τῆς ἱστορικῆς γνώσης ἀπέναντι στή γνώση τῆς φύσης ἀλλά ἡ ἔρευνα κάτω ἀπό τήν ἐπιφάνεια τῆς, θεωρούμενης σέ ὄλη της τή γενικότητα, ἐπιστημονικῆς γνώσης, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ἡ σύνδεση τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι μέ τό σύνολο τοῦ εἶναι· σύνδεση ἢ ὁποία εἶναι πρωταρχικότερη ἀπό τή σχέση ὑποκειμένου-ἀντικειμένου τῆς θεωρίας τῆς γνώσης.

Ἄν τό πρόβλημα τῆς ἐρμηνευτικῆς τεθεῖ μ' αὐτούς τούς ὄντολογικούς ὅρους, τί βοήθεια μπορεῖ νά προσφέρει ἡ φαινομενολογία τοῦ Husserl; Ἡ

ερώτηση μᾶς προσκαλεῖ νά ξαναπαῖμε καί πάλι πίσω ἀπό τόν Heidegger στόν Husserl καί νά τόν ἐπανερμηνεύσουμε μέ χαιντεγκεριανούς ὄρους. Αὐτός πού συναντᾶμε πρῶτα πρῶτα, σ' αὐτό τό δρόμο τῆς ἀνάπλευσης, εἶναι προφανῶς ὁ τελευταῖος Husserl, αὐτός τῆς *Krisis*. Σ' αὐτόν πρέπει, ἀρχικά, νά ἀναζητήσουμε τή φαινομενολογική θεμελίωση αὐτῆς τῆς ὄντολογίας. Ἡ συνεισφορά του στήν ἐρμηνευτική εἶναι διπλή. Ἀπό τή μιά, στήν τελευταία φάση τῆς φαινομενολογίας, ἡ κριτική τοῦ «ἀντικειμενισμοῦ» ἔχει ὀδηγηθεῖ στίς ἀπώτατες συνέπειές της. Αὐτή ἡ κριτική τοῦ ἀντικειμενισμοῦ ἀφορᾷ στό ἐρμηνευτικό πρόβλημα ὄχι μόνον ἔμμεσα, ἐπειδή ἀμφισβητεῖ τήν ἀξίωση τῆς ἐπιστημολογίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν νά προμηθεύει τίς ἀνθρωπιστικές ἐπιστήμες μέ τό μόνο ἔγκυρο μεθοδολογικό μοντέλο, ἀλλά καί ἄμεσα ἐπίσης, ἐπειδή θέτει ὑπό ἐρώτηση τή ντιλταϊανή ἀπόπειρα νά ἐφοδιάσει τίς *Geisteswissenschaften* μέ μιά μέθοδο τόσο ἀντικειμενική ὅσο καί ἡ μέθοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ τελευταία φαινομενολογία τοῦ Husserl συνδέει τήν κριτική τοῦ ἀντικειμενισμοῦ μέ μιά θετική προβληματική, ἡ ὁποία χαράζει τό δρόμο γιά μιά ὄντολογία τῆς κατανόησης: αὐτή ἡ νέα προβληματική ἔχει ὡς θέμα τή *Lebenswelt*, τόν «κόσμο τῆς ζωῆς», δηλαδή, ἕνα στῶμα ἐμπειρίας πρότερου τῆς σχέσης ὑποκειμένου-ἀντικειμένου, ἡ ὁποία ἀποτελέσει, γιά ὅλες τίς ποικιλίες τοῦ νεο-καντισμοῦ, τό κυρίαρχο θέμα τους.

Ἄν λοιπόν ὁ τελευταῖος Husserl ἐντάσσεται σ' αὐτό τό ἀνατρεπτικό ἐγχείρημα, τό ὁποῖο ἔχει ὡς στόχο νά ὑποκαταστήσει τήν ἐπιστημολογία τῆς ἐρμηνείας μέ μιά ὄντολογία τῆς κατανόησης, ὁ πρῶτος Husserl, αὐτός πού πηγαίνει ἀπό τίς *Logische Untersuchungen* στίς *Méditations cartésiennes*, ἀντιμετωπίζεται μέ μεγάλο δισταγμό. Εἶναι βέβαια αὐτός ὁ ὁποῖος χάραξε τό δρόμο ἀνακηρύσσοντας τό ὑποκείμενο προθετικό πόλο, φορέα σκόπευσης (*visée*), καί δίνοντας γιά σύστοιχο σ' αὐτό τό ὑποκείμενο, ὄχι μιά φύση, ἀλλά ἕνα πεδίο σημασιῶν. Ἐξεταζόμενη ἀναδρομικά, μέ ἀφετηρία τόν τελευταῖο Husserl καί κυρίως μέ ἀφετηρία τόν Heidegger, ἡ πρώτη φαινομενολογία μπορεῖ νά φανεῖ ὡς ἡ πρώτη πρώτη ἀμφισβήτηση τοῦ ἀντικειμενισμοῦ, ἐφόσον ὅ,τι ὀνομάζει φαινόμενα εἶναι ἀκριβῶς τά σύστοιχα τῆς προθετικῆς ζωῆς, οἱ ἐνόητες σημασίας πού προέρχονται ἀπ' αὐτή τήν προθετική ζωή. Γεγονός ὡστόσο παραμένει ὅτι ὁ πρῶτος Husserl ἀνασύστησε ἕνα νέο ἰδεαλισμό, κοντινό πρό τόν νεο-καντισμό τόν ὁποῖο μάχεται: ἡ ἀναγωγή τῆς θέσης τοῦ κόσμου εἶναι στήν πραγματικότητα μιά ἀναγωγή τῆς ἐρώτησης γιά τό εἶναι στήν ἐρώτηση γιά τό νόημα τοῦ εἶναι. Τό νόημα τοῦ εἶναι, μέ τή σειρά του, ἔχει ἀναχθεῖ σ' ἕνα ἀπλό σύστοιχο τῶν ὑποκειμενικῶν τρόπων σκόπευσης.

Τελικά λοιπόν, ἡ θεωρία τῆς κατανόησης ἐδραιώθηκε ἐρχόμενη σέ σύγκρουση μέ τόν πρῶτο Husserl καί τίς διαδοχικά πλατωνίζουσες καί ἰδεαλιζουσες τάσεις τῆς θεωρίας του γιά τή σημασία καί τήν προθετικότητα. Καί, ἂν ὁ τελευταῖος Husserl στρέφεται πρὸς αὐτή τήν ὄντολογία, αὐτό γίνεται στό μέτρο πού ἡ ἀπόπειρα γιά τήν ἀναγωγή τοῦ εἶναι ἀπέτυχε· στό μέτρο, κατά συνέ-

πεια, πού τό τελικό ἀποτέλεσμα τῆς φαινομενολογίας ξέφυγε ἀπό τό ἀρχικό της σχέδιο. Ἄν ἡ φαινομενολογία ἀνακαλύπτει, ἀντί γιά ἕνα ἰδεαλιστικό ὑποκείμενο, κλεισμένο στό δικό του σύστημα σημασιῶν, ἕνα ζωντανό ὄν τό ὁποῖο ἔχει ἀνέκαθεν ὡς ὀρίζοντα ὄλων του τῶν βλέψεων ἕναν κόσμο, τόν κόσμο, αὐτό γίνεται παρά τή θέλησή της.

Ἀπελευθερώνεται ἔτσι ἕνα πεδίο σημασιῶν πρότερο τῆς συγκρότησης μιᾶς μαθηματικοποιημένης φύσης, τέτοιας ὅπως τήν ἀναπαριστᾶνουμε ἀπό τόν Γαλιλαῖο καί μετά — ἕνα πεδίο σημασιῶν πρότερο τῆς ἀντικειμενικότητας γιά ἕνα γνωρίζον ὑποκείμενο. Πρὶν ἀπό τήν ἀντικειμενικότητα, ὑπάρχει ὁ ὀρίζοντας τοῦ κόσμου· πρὶν ἀπό τό ὑποκείμενο τῆς θεωρίας τῆς γνώσης, ὑπάρχει ἡ ἐνεργός ζωή τήν ὁποία ὁ Husserl ὀνομάζει καμιά φορά ἀνόνημη. Δέν ἐπιστρέφει, βέβαια, μέσα ἀπό αὐτό τό δρόμο σ' ἕνα καντιανό ἀπρόσωπο ὑποκείμενο, ἀλλά δηλώνει ὅτι τό ὑποκείμενο τό ὁποῖο ἔχει ἀντικείμενα παράγεται κι αὐτό τό ἴδιο ἀπό τήν ἐνεργό ζωή.

Βλέπουμε λοιπόν σέ ποιό βαθμό ριζικότητας ἔχει ὀδηγηθεῖ τόσο τό πρόβλημα τῆς κατανόησης ὅσο καί ἐκεῖνο τῆς ἀλήθειας. Τό ἐρώτημα γιά τήν ἱστορικότητα δέν εἶναι πιά ἕνα ἐρώτημα γιά τήν ἱστορική γνώση, ἐννοουμένης ὡς μεθόδου, ἀλλά ὑποδεικνύει τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τό ὑπαρκτό (*l'existant*) «εἶναι μαζί» μέ τά ὑπαρκτά (*les existants*). Ἡ κατανόηση δέν εἶναι πιά ἡ ἀνταπάντηση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος στή νατουραλιστική ἐξήγηση. Ἀφορᾷ σ' ἕναν τρόπο νά εἶναι κανείς πλάι στό εἶναι, ὁ ὁποῖος προηγείται τῆς συνάντησης τῶν ἰδιαίτερων ὄντων. Ταυτόχρονα, ἡ δύναμη πού ἔχει ἡ ζωή νά ἀποστασιοποιεῖται ἐλεύθερα ἀπό τόν ἴδιο της τόν ἑαυτό, νά ὑπερβαίνεται, γίνεται μιά δομή τοῦ πεπερασμένου ὄντος. Ἄν ὁ ἱστορικός μπορεῖ νά ἀναμετρηθεῖ μέ τό ἴδιο τό πράγμα, νά ἐξισωθεῖ μέ αὐτό πού εἶναι γνωστό, αὐτό συμβαίνει γιατί ὁ ἴδιος καί τό ἀντικείμενό του εἶναι καί οἱ δύο ἱστορικά ὄντα. Ἡ ἀποσαφήνιση λοιπόν αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτήρα προηγείται κάθε μεθοδολογίας. Αὐτό πού ἀποτελοῦσε ἕνα ὄριο γιά τήν ἐπιστήμη — ἡ ἱστορικότητα τοῦ εἶναι δηλαδή — γίνεται ἐδῶ τρόπος συγκρότησης τοῦ εἶναι. Αὐτό πού ἦταν ἕνα παράδοξο — δηλαδή τό ἀνήκειν (*appartenance*) τοῦ ἐρμηνευτῆ στό ἀντικείμενό του — γίνεται ἕνα ὄντολογικό χαρακτηριστικό.

Αὐτή εἶναι ἡ ἐπανάσταση τήν ὁποία εἰσάγει ἡ ὄντολογία τῆς κατανόησης. Τό κατανοεῖν γίνεται μιά ὄψη τοῦ «σχεδίου» (*projet*) τοῦ *Dasein* καί τοῦ «ἀνοίγματός του στό εἶναι». Τό ἐρώτημα γιά τήν ἀλήθεια δέν εἶναι πιά ἕνα ἐρώτημα σχετικά μέ τή μέθοδο, ἀλλά ἕνα ἐρώτημα σχετικά μέ τόν τρόπο φανέρωσης τοῦ εἶναι σ' ἕνα ὄν, ἡ ὑπαρξη τοῦ ὁποῖου συνίσταται στήν κατανόηση τοῦ εἶναι.

Ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ θαυμαστή δύναμη γοητείας αὐτῆς τῆς θεμελιώδους ὄντολογίας, προτείνω ὡστόσο νά διερευνήσουμε μίαν ἄλλη ὁδó, ἕναν ἄλλο τρόπο συνάρθρωσης τοῦ ἐρμηνευτικοῦ προβλήματος μέ τή φαινομενολογία. Γιατί αὐτή ἡ ἀναστολή μπροστά στήν Ἀναλυτική τοῦ *Dasein*, γιά τούς ἐξῆς δύο λό-

γους: με τό ριζικό τρόπο διερώτησης του Heidegger, τά προβλήματα πού έθεσαν σέ κίνηση τήν έρευνά μας όχι μόνο παραμένουν άλυτα αλλά και χάνονται από τό όπτικό μας πεδίο. Πώς, άναρωτιόμασταν, μπορούμε νά δώσουμε ένα όργανο στην εξήγηση, δηλαδή στην κατανόηση των κειμένων; Πώς νά θεμελιώσουμε τις ιστορικές επιστήμες άπέναντι στις επιστήμες τής φύσης; Πώς νά δικαιτυεύσουμε αυτή τή διένεξη αντίπαλων έρμηνειών; Αυτά τά προβλήματα δέ λαμβάνονται ύπόψη από μιά θεμελιώδη έρμηνευτική, και αυτό γίνεται σκοπίμως: αυτή ή έρμηνευτική δέν προορίζεται νά λύσει, αλλά νά διαλύσει. Έπίσης, ο Heidegger δέ θέλησε νά εξετάσει κανένα ιδιαίτερο πρόβλημα τό όποιο άφορά στην κατανόηση εκείνου ή του άλλου όντος: θέλησε νά άναδιαπαιδαγωγήσει τήν όρασή μας και νά άναπροσανατολίσει τό βλέμμα μας: θέλησε νά μάς κάνει νά υπαγάγουμε τήν ιστορική γνώση στην όντολογική κατανόηση, σάν νά ήταν ή ιστορική γνώση μία μορφή ή όποια έχει παραχθεί από μιά άλλη πρωταρχική μορφή. Άλλά δέ μάς δίνει κανένα μέσο για νά δείξουμε πώς ή κυρίως ιστορική κατανόηση παράγεται άπ' αυτή τήν πρωταρχική κατανόηση. Δέ θά ήταν καλύτερα νά ξεκινήσουμε από τις παράγωγες μορφές τής κατανόησης και νά δείξουμε μέσα άπ' αυτή τά σημεία τής παραγωγής τους; Αυτό συνεπάγεται ότι θά ξεκινήσουμε άπ' αυτό τό ίδιο τό επίπεδο όπου άσκειται ή κατανόηση, δηλαδή από τό επίπεδο τής Γλώσσας.

Αυτή ή πρώτη επισήμανση μάς οδηγεί σέ μιά δεύτερη. Για νά γίνει δυνατή ή στροφή από τήν επιστημολογική κατανόηση στό κατανοών Είμαι θά πρέπει νά μπορεί κανείς πρώτα νά περιγράψει άμεσα — χωρίς καμιά εκ των προτέρων επιστημολογική μέριμνα — τό προνομιούχο Είμαι του *Dasein*, τέτοιο όπως συγκροτείται στον ίδιο τον έαυτό του και νά ξαναβρεί, στην συνέχεια, τήν κατανόηση ως έναν από τους τρόπους του Είμαι. Η δυσκολία του νά περάσουμε από τό κατανοείν ως τρόπο τής γνώσης στό κατανοείν ως τρόπο του Είμαι συνίσταται στό εξής: ή κατανόηση, πού άποτελεί ένα άποτέλεσμα τής Αναλυτικής του *Dasein*, είναι αυτή άκριβώς μέσω τής όποιας και μέσα στην όποια αυτό τό Είμαι κατανοεί τον έαυτό του ως Είμαι. Δέ θά πρέπει λοιπόν και πάλι νά γυρέψουμε μέσα στην ίδια τή Γλώσσα τήν ένδειξη ότι ή κατανόηση είναι ένας τρόπος του Είμαι;

Αυτές οι δύο αντίρρήσεις περιέχουν ταυτόχρονα και μιά θετική πρόταση: νά υποκαταστήσουμε στην σύντομη όδό τής Αναλυτικής του *Dasein* τή μακρά όδό ή όποια έχει διανοιχτεί από τις αναλύσεις τής Γλώσσας. Έτσι θά κρατήσουμε σταθερά τήν επαφή με τις θεωρίες πού προσπαθούν νά εφαρμόσουν τήν πρακτική τής έρμηνείας κατά τρόπο μεθοδικό και θά αντίσταθούμε στον πειρασμό νά χωρίσουμε τήν αλήθεια, ή όποια άποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τής κατανόησης, από τή μέθοδο, ή όποια χρησιμοποιείται από τις θεωρίες πού προέρχονται από τήν εξήγηση. Άν λοιπόν πρέπει νά έπεξεργαστούμε μιά νέα προβληματική τής ύπαρξης, αυτό δέν μπορεί νά γίνει παρά μέ άφετηρία και μέ βάση τή σημασιολογική διασάφηση τής έννοιας τής έρμηνείας, ή όποια είναι

κοινή σέ όλες τις έρμηνευτικές μεθόδους. Αυτή ή σημασιολογία θά όργανωθεί γύρω από τό κεντρικό θέμα των σημασιών με πολλαπλό νόημα ή πολυσήμαντων σημασιών ή, άκόμα, θά λέγαμε, συμβολικών σημασιών (οί ίσοδυναμίες αυτές θά δικαιολογηθούν όταν έρθει ή ώρα).

Έπισημαίνω άμέσως πώς έννοώ τήν πρόσβαση στό έρώτημα για τήν ύπαρξη πού περνάει μέσα από αυτή τή σημασιολογία: μιά διασάφηση άπλως σημασιολογική στέκεται «στόν άέρα» όσο δέ γίνεται φανερό ότι ή κατανόηση των πολυσήμαντων ή συμβολικών εκφράσεων είναι μιά στιγμή τής κατανόησης του έαυτού. Η σημασιολογική προσέγγιση θά συνδεθεί έτσι με μιά άνασκοπική προσέγγιση. Άλλά τό ύποκείμενο πού έρμηνεύει τον έαυτό του έρμηνεύοντας τά σημεία δέν είναι πιά τό *Cogito*: είναι ένα ύπαρκτό τό όποιο άνακαλύπτει, μέσω τής εξήγησης τής ζωής του, ότι είναι τοποθετημένο μέσα στό Είμαι, προτού μάλιστα νά θέσει και νά κατακτήσει τον έαυτό του. Έτσι ή έρμηνευτική μπορεί νά άνακαλύψει έναν τρόπο του ύπάρχειν πού παραμένει πέρα για πέρα έρμηνευμένο-Είμαι. Μόνη ή άνασκόπηση, αυτοαναιρούμενη ως άνασκόπηση, μπορεί νά όδηγήσει πίσω στις όντολογικές ρίζες τής κατανόησης. Άλλά αυτό δέν παύει νά συμβαίνει μέσα στην Γλώσσα και μέσα από τήν κίνηση τής άνασκόπησης. Αυτός είναι ο δύσβατος δρόμος τον όποιο πρόκειται νά ακολουθήσουμε.

III. ΤΟ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Πρώτα πρώτα, αλλά και πάντα, κάθε κατανόηση, όντική ή όντολογική, εκφράζεται με τή Γλώσσα. Δέν είναι μάταιο λοιπόν νά άναζητήσουμε από τήν πλευρά τής σημασιολογίας έναν άξονα άναφοράς για τό σύνολο του έρμηνευτικού πεδίου. Η εξήγηση μάς έχει ήδη έξοικειώσει με τήν ιδέα ότι ένα κείμενο έχει πολλά νοήματα, ότι αυτά τά νοήματα επικαλύπτουν μερικώς τό ένα τό άλλο, ότι τό πνευματικό νόημα έχει «μεταβιβαστεί» (τά *translata signa* του άγίου Αυγουστίνου) από τό ιστορικό ή κυριολεκτικό νόημα, χάρη στό πλεόνασμα νοήματος αυτού του τελευταίου. Ο Schlegel και ο Dilthey μάς έμαθαν εξίσου νά θεωρούμε τά κείμενα, τις μαρτυρίες, τά μνημεία, ως εκφράσεις τής ζωής οι όποιες έχουν διατηρηθεί από τή γραφή. Η εξήγηση ξαναπαίρνει άνάποδα τό δρόμο αυτής τής αντικειμενοποίησης των δυνάμεων τής ζωής μέσα στις ψυχικές συνάψεις και, άργότερα, μέσα στις ιστορικές συνάψεις. Αυτή ή αντικειμενοποίηση και αυτή ή διατήρηση συνιστούν μιά άλλη μορφή μεταβίβασης νοήματος. Ο Nietzsche, από τήν πλευρά του, μεταχειρίζεται τις άξίες ως εκφράσεις τής δύναμης και τής άδυναμίας τής θέλησης για δύναμη πού πρέπει νά έρμηνεύσουμε. Στον Nietzsche, μάλιστα, ή ίδια ή ζωή είναι έρμηνεία: ή φιλοσοφία γίνεται έτσι αυτή ή ίδια έρμηνεία έρμηνειών. Τέλος, ο Freud εξέτασε, υπό τον τίτλο «Διεργασία όνείρου» («Travail de rève»), μιά σειρά τεχνικών οι όποιες έχουν αυτό τό άξιοσημείωτο: «μεταφέρουν» (*Entstellung*) ένα κρυφό νόημα, τό

υποβάλλουν σέ μιὰ παραμόρφωση, ή όποία ταυτόχρονα φανερώνει καί κρύβει τό λανθάνον νόημα μέσα στό φανερό νόημα. Ἀκολουθήσε τίς διακλαδώσεις αὐτῆς τῆς παραμόρφωσης μέσα στίς πολιτισμικές ἐκφράσεις τῆς τέχνης, τῆς ἠθικῆς καί τῆς θρησκείας καί συγκρότησε ἔτσι μιὰ ἐξήγηση τοῦ πολιτισμοῦ, ἀνάλογη, σέ μεγάλο βαθμό, μέ τήν ἐξήγηση τοῦ Nietzsche. Δέ στερεῖται σημασίας λοιπόν τό νά προσπαθήσουμε νά πολιορκήσουμε στενά αὐτό πού θά μπορούσε νά ὀνομαστῆι *σημασιολογικός πυρήνας* κάθε ἐρμηνευτικῆς, γενικῆς ἢ ἰδιαίτερης, οὐσιαστικῆς ἢ εἰδικῆς. Φαίνεται ὅτι τό κοινό στοιχείο, αὐτό τό όποιο βρίσκουμε παντοῦ, ἀπό τήν ἐξήγηση ὡς τήν ψυχανάλυση, εἶναι μιὰ ὀρισμένη ἀρχιτεκτονική τοῦ νοήματος, πού θά μπορούσε νά ὀνομαστῆι *δισημία* ἢ πολλαπλή σημασία, ρόλος τῆς όποιᾶς εἶναι κάθε φορά, ἄν καί μέ διαφορετικό τρόπο, νά φανερώνει κρύβοντας. Ἀκριβῶς λοιπόν μέσα στή σημασιολογία τοῦ φανεροῦ-κρυφοῦ, μέσα στή σημασιολογία τῶν πολυσήμαντων ἐκφράσεων, βλέπω νά συγκροτεῖται αὐτή ἡ ἀνάλυση τῆς Γλώσσας.

Ἐχοντας ἀπό τή μεριά μου ἐρευνήσει ἕναν ἰδιαίτερα καθορισμένο τομέα αὐτῆς τῆς σημασιολογίας, τή γλώσσα τῆς ὁμολογίας ἢ όποία συνιστᾶ τή *συμβολική τοῦ κακοῦ*, προτείνω νά ὀνομάσουμε συμβολική αὐτές τίς πολυσήμαντες ἐκφράσεις. Δίνω ἔτσι στή λέξη σύμβολο ἕνα νόημα στενότερο ἀπ' ὅ,τι οἱ συγγραφεῖς ἐκεῖνοι οἱ όποιοι, ὅπως ὁ Cassirer, ὀνομάζουν συμβολική κάθε σύλληψη τῆς πραγματικότητας μέσα ἀπό τά σημεία, τήν ἀντίληψη, τό μῦθο, τήν τέχνη, μέχρι καί τήν ἐπιστήμη· καί συγχρόνως ἕνα νόημα εὐρύτερο ἀπ' ὅ,τι οἱ συγγραφεῖς οἱ όποιοι, ξεκινώντας ἀπό τή λατινική ρητορική ἢ τή νεο-πλατωνική παράδοση, ἀνάγουν τό σύμβολο στήν ἀναλογία. *Ἐνομάζω σύμβολο κάθε σημασιακή δομή ὅπου ἕνα νόημα ἄμεσο, πρωτογενές, κυριολεκτικό, κατονομάζει ἐπιπλέον ἕνα ἄλλο νόημα ἔμμεσο, δευτερεύον, μεταφορικό, τό όποιο δέν μπορεί νά γίνει ἀντιληπτό παρά μόνο μέσω τοῦ πρώτου.* Αὐτή ἡ περιχαράκωση τῶν ἐκφράσεων μέ διπλή σημασία συνιστᾶ κατά κύριο λόγο τό ἐρμηνευτικό πεδίο.

Ἀπό τήν ἄλλη, ἡ ἔννοια τῆς ἐρμηνείας ἀποκτᾶ καί αὐτή μιὰ καθορισμένη σημασία· προτείνω νά τῆς δώσουμε τήν ἴδια ἔκταση μ' αὐτή τήν όποία ἔχει τό σύμβολο. *Ἡ ἐρμηνεία εἶναι ἡ ἐργασία τῆς σκέψης ἢ όποία συνίσταται στό νά ἀποκρυπτογραφεῖ τό κρυφό μέσα στό φανερό νόημα καί νά ἐκδιπλώνει τά ἐπίπεδα τῆς σημασίας πού περιέχονται μέσα στήν κυριολεκτική σημασία.* Διαφυλάσσω ἔτσι τήν ἀρχική ἀναφορά στήν ἐξήγηση, δηλαδή στήν ἐρμηνεία τῶν κρυμμένων νοημάτων. Σύμβολο καί ἐρμηνεία γίνονται ἔτσι ἔννοιες συσχετικές· ὑπάρχει ἐρμηνεία ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει πολλαπλή σημασία, ἢ δέ πολλαπλότητα τῶν σημασιῶν γίνεται φανερή μέσα στήν ἐρμηνεία.

Ἀπό αὐτόν τό διπλό καθορισμό τοῦ σημασιολογικοῦ πεδίου —ἀπό τήν πλευρά τοῦ συμβόλου καί ἀπό τήν πλευρά τῆς ἐρμηνείας— προκύπτει ἕνας ὀρισμένος ἀριθμός ἔργων, τῶν όποίων θά περιοριστῶ νά δώσω ἕνα σύντομο κατάλογο.

Ἐσον ἀφορᾶ στίς συμβολικές ἐκφράσεις, τό ἔργο τῆς γλωσσολογικῆς ἀνάλυσης μοῦ φαίνεται διπλό. Πρέπει, ἀπό τή μιὰ μεριά, νά προβοῦμε σέ μιὰ ἀπαρίθμηση, ὅσο τό δυνατόν εὐρύτερη καί πληρέστερη, τῶν συμβολικῶν μορφῶν. Αὐτή ἡ ἐπαγωγική ὁδός εἶναι ἡ μόνη προσιτή στήν ἀρχή τῆς ἐρευνας, ἐφόσον τό ζήτημα εἶναι ἀκριβῶς νά καθοριστῆι ἡ κοινή δομή πού ἔχουν αὐτές οἱ διάφορες ἰδιαίτερες μορφές τῆς συμβολικῆς ἐκφρασης. Θά ἔπρεπε νά καταστήσουμε φανερά ἐδῶ, χωρίς νά μᾶς ἀπασχολεῖ ἡ βιαστική ἀναγωγή τους σέ μιὰ ἐνότητα, τά κοσμικά σύμβολα τά όποια φέρνουν στό φῶς: α) μιὰ φαινομενολογία τῆς θρησκείας, ὅπως αὐτή τοῦ Van der Leeuw, τοῦ Maurice Leenhardt, τοῦ Mircea Eliade· β) ὁ ὄνειρικός συμβολισμός ὁ όποῖος ἔχει ἀποκαλυφτῆι ἀπό τήν ψυχανάλυση μέ ὅλες του τίς ἀντιστοιχίες στό φολκλόρ, τούς θρύλους, τά ἀποφθέγματα, τούς μῦθους· γ) οἱ λεκτικές δημιουργίες τοῦ ποιητῆ, σύμφωνα μέ τόν ὀδηγητικό μίτο τῶν αἰσθητηριακῶν, ὀπτικῶν, ἀκουστικῶν ἢ ἄλλων εἰκόνων, ἢ σύμφωνα μέ τή συμβολική τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου. Παρά τό διαφορετικό τους ρίζωμα στίς φυσιογνωμικές ἀξίες τοῦ κόσμου, στό σεξουαλικό συμβολισμό, στήν αἰσθητηριακή εἰκονοποιία, ὅλοι αὐτοί οἱ συμβολισμοί ἐνθρονίζονται μέσα στό στοιχείο τῆς Γλώσσας. Δέν ὑπάρχει συμβολισμός πρῖν ἀπό τόν ἄνθρωπο πού μιλάει, ἔστω κι ἄν ἡ δύναμη τοῦ συμβόλου εἶναι ριζωμένη πῶς κάτω. Μέσα στή Γλώσσα, πάντα, ὁ κόσμος, ἡ ἡδονή, τό φαντασιακό, φτάνουν στήν ἐκφραση. Χρειάζεται πάντα ἕνας λόγος (parole) γιά νά ἀναλάβουμε τόν κόσμο καί νά τόν ὀδηγήσουμε στήν ἱεροφάνεια. Κατά τόν ἴδιο τρόπο, τό ὄνειρο μένει κλειστό σέ ὅλους, ὅσο δέν ὀδηγεῖται ἀπό τήν ἀφήγηση στό ἐπίπεδο τῆς Γλώσσας.

Αὐτή ἡ ἀπαρίθμηση τῶν τρόπων τῆς συμβολικῆς ἐκφρασης ζητᾶ ὡς συμπλήρωμα μιὰ κριτηριολογία, ἔργο τῆς όποιᾶς θά ἦταν ἡ ἐδραίωση τῆς σημασιολογικῆς συγκρότησης συγγενῶν μορφῶν, τέτοιων ὅπως ἡ μεταφορά, ἡ ἀλληγορία, ἡ παρομοίωση. Ποιά εἶναι ἡ λειτουργία τῆς ἀναλογίας στή «μεταβίβαση τοῦ νοήματος»; Ὑπάρχουν ἄλλοι τρόποι νά συνδεθῆι τό νόημα μέ τό νόημα ἐκτός ἀπό τήν ἀναλογία; Πῶς νά ἐνσωματωθοῦν σ' αὐτή τή συγκρότηση τοῦ συμβολικοῦ νοήματος οἱ μηχανισμοί τοῦ ὄνειρου οἱ όποιοι ἀνακαλύφθηκαν ἀπό τόν Freud; Μποροῦμε νά τοὺς ὑπερθέσουμε στίς ἤδη καταγραμμένες ρητορικές μορφές ὅπως ἡ μεταφορά καί ἡ μετωνυμία; Οἱ μηχανισμοί παραμόρφωσης, οἱ όποιοι ἐνεργοποιοῦνται ἀπό αὐτό πού ὁ Freud ὀνομάζει «διεργασία ὄνειρου», καλύπτουν τό ἴδιο σημασιολογικό πεδίο μέ τίς συμβολικές τεχνικές τίς όποιες συναντᾶμε στή φαινομενολογία τῆς θρησκείας; Τέτοια εἶναι τά δομικά ζητήματα πού μιὰ κριτηριολογία θά εἶχε νά λύσει.

Αὐτή ἡ κριτηριολογία, μέ τή σειρά της, εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπό τή μελέτη τῶν διαδικασιῶν τῆς ἐρμηνείας. Ἐχομε πράγματι ὀρίσει τό ἕνα μέσα ἀπό τό ἄλλο, τό πεδίο τῶν συμβολικῶν ἐκφράσεων καί τό πεδίο τῶν διαδικασιῶν τῆς ἐρμηνείας. Τά προβλήματα πού θέτει τό σύμβολο ἀντανακλῶνται, ἐπομένως, στή μεθοδολογία τῆς ἐρμηνείας. Εἶναι πράγματι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτο τό γε-

γονός ότι ή έρμηνεία δίνει τή δυνατότητα νά αναπτυχθούν μέθοδοι πολύ ετερόκλητες καί μάλιστα αντίθετες μεταξύ τους. Μνημόνευσα τή φαινομενολογία τής θρησκείας καί τήν ψυχανάλυση. 'Η αντίθεση ανάμεσά τους είναι ριζική. Αυτό δέν πρέπει νά μάς έκπλήσσει: ή έρμηνεία ξεκινά από τόν πολλαπλό καθορισμό τών συμβόλων — από τόν υπερκαθορισμό τους, όπως λέγεται στήν ψυχανάλυση. Κάθε έρμηνεία όμως, έξ όρισμού, περιστέλλει αυτόν τόν πλοΰτο, αυτή τήν πολυσημαντότητα, καί «μεταφράζει» τό σύμβολο σύμφωνα μέ τό δικό της κρυπτογραφικό αναγνωστικό κώδικα. 'Εργο αυτής τής κριτηριολογίας είναι νά δείξει ότι ή μορφή τής έρμηνείας είναι σχετική μέ τή θεωρητική δομή του έξεταζόμενου έρμηνευτικού συστήματος. 'Ετσι, ή φαινομενολογία τής θρησκείας προβαίνει στήν αποκρυπτογράφηση του θρησκευτικού αντικειμένου μέσα από τήν τελετουργία, τό μύθο, τήν πίστη. Τό κάνει όμως αυτό μέ άφετηρία μία προβληματική του ίερού ή όποια όρίζει τή θεωρητική της δομή. 'Η ψυχανάλυση, αντίθετα, δέ γνωρίζει παρά μία διάσταση του συμβόλου: τή διάσταση τών παραφυσικών τών άπωθμένων επιθυμιών. Κατά συνέπεια, λαμβάνει ύπόψη μόνο τό πλέγμα τών σημασιών που έχει συγκροτηθεί μέσα στο άσυνείδητο, μέ άφετηρία τήν πρωτογενή άπόθηση καί σύμφωνα μέ τις μεταγενέστερες εισφορές τής δευτερεύουσας άπόθησης. Δέν μπορεί κανείς νά ψέξει τήν ψυχανάλυση γι' αυτή τή στενότητα: άποτελεί τό λόγο ύπαρξής της. 'Η ψυχαναλυτική θεωρία, αυτή που ό Freud όνόμασε μεταψυχολογία, περιορίζει τους κανόνες τής αποκρυπτογράφησης σ' αυτό που θά μπορούσε κανείς νά όνομάσει μία σημασιολογία του πόθου. 'Η ψυχανάλυση δέν μπορεί νά βρει παρά αυτό που γυρεύει. Αυτό που γυρεύει είναι ή «οικονομική» σημασία τών παραστάσεων (representations) καί τών αισθημάτων (affects) τά όποια ενεργοποιούνται μέσα στο όνειρο, τή νεύρωση, τή τέχνη, τή ήθική, τή θρησκεία. Δέ θά μπορούσε λοιπόν νά βρει τίποτα άλλο εκτός από τις μεταμφιεσμένες εκφράσεις τών παραστάσεων καί τών αισθημάτων που ανήκουν στους άρχαιότερους πόθους του ανθρώπου. Αυτό τό παράδειγμα δείχνει τό εύρος μιας φιλοσοφικής έρμηνευτικής στο καθαρά σημασιολογικό επίπεδο. Ξεκινάει από μία έκτεταμένη διερεύνηση τών συμβολικών μορφών καί μία κατανοητική άνάλυση τών συμβολικών δομών· συνεχίζει μέ μία αντιπαράθεση τών έρμηνευτικών στύλ καί μέ μία κριτική τών συστημάτων έρμηνείας, συσχετίζοντας τήν πολυειδία τών έρμηνευτικών μεθόδων μέ τή δομή τών αντίστοιχων θεωριών. Προετοιμάζεται έτσι νά άσκήσει τό πιο ύψηλό έργο της, τό όποιο συνίσταται σε μία πραγματική διαιτησία ανάμεσα στις όλοκληρωτικές αξιώσεις καθεμιάς από αυτές τις έρμηνείες. Δείχνοντας μέ ποιό τρόπο κάθε μέθοδος εκφράζει τή μορφή μιας θεωρίας, δικαιώνει τήν καθεμιά μέσα στα όρια τής δικής της θεωρητικής περιοχής.

Αυτή είναι ή κριτική λειτουργία ετούτης τής έρμηνευτικής, θεωρούμενης στο άπλως σημασιολογικό της επίπεδο.

Κι αυτό έχει, όπως μπορούμε νά δοΰμε, πολλά πλεονεκτήματα. 'Αρχικά, ή σημασιολογική προσέγγιση διατηρεί τήν έπαφή τής έρμηνευτικής μέ τις διά-

φορες στήν πράξη εφαρμοζόμενες μεθοδολογίες καί αποφεύγει τόν κίνδυνο νά διαχωρίσει τή δική της έννοια τής αλήθειας από τήν έννοια τής μεθόδου. 'Επιπλέον, έγγυάται τήν έμφύτευση τής έρμηνευτικής μέσα στή φαινομενολογία στο επίπεδο εκείνο όπου αυτή ή τελευταία νιώθει περισσότερο βέβαιη για τόν εαυτό της· στο επίπεδο δηλαδή τής θεωρίας τής σημασίας, όπως τήν έχουν επεξεργαστεί οι *Λογικές Έρευνες*. 'Ο Husserl, βέβαια, δέ θά μπορούσε νά δεχτεί τήν ιδέα μιας, άπερίσταλτα, μη μονοσήμαντης σημασίας. 'Αποκλείει μάλιστα σαφώς άκόμα καί τή δυνατότητά της, στήν πρώτη *Λογική Έρευνα*. Γι' αυτό καί ή φαινομενολογία τών *Λογικών Έρευνών* δέν μπορεί νά είναι έρμηνευτική. 'Αλλά, αν άπομακρυνόμαστε από τόν Husserl, αυτό τουλάχιστον γίνεται μέσα στα πλαίσια τής θεωρίας του για τις σημαίνουσες εκφράσεις. 'Η παρέκκλιση μας από αυτόν άρθρώνεται σ' αυτό τό επίπεδο καί όχι στο άμφίβολο επίπεδο τής φαινομενολογίας τής *Lebenswelt*. Τέλος, οδηγώντας τή συζήτηση στο επίπεδο τής Γλώσσας, αισθάνομαι ότι συναντώ τις άλλες ζωντανές φιλοσοφίες του παρόντος σ' ένα κοινό έδαφος. Βέβαια, ή σημασιολογία τών πολυσημαντων εκφράσεων αντιτίθεται στις θεωρίες τής μεταγλώσσας, οι όποιες θά ήθελαν νά άναμορφώσουν τις ύπάρχουσες Γλώσσες σε σχέση μέ ιδεώδη μοντέλα. 'Η αντίθεσή μου άπέναντι σ' αυτές είναι τό ίδιο έντονη όσο καί άπέναντι στο ιδεώδες τής μονοσημαντότητας του Husserl. 'Εγκαινιάζει, όμως, ένα γόνιμο διάλογο μέ τις θεωρίες οι όποιες προέρχονται από τις *Φιλοσοφικές Έρευνες* του Wittgenstein καί τής άνάλυσης τής κοινής Γλώσσας στις άγγλοσαξονικές χώρες. Σ' αυτό τό επίπεδο, επίσης, μία τέτοια γενική έρμηνευτική μπορεί νά συναντήσει διάφορα θέματα που άπασχολούν τή σύγχρονη βιβλική εξήγηση καί προέρχονται από τόν Bultmann καί τή σχολή του. Θεωρώ αυτή τή γενική έρμηνευτική ως μία συμβολή σ' αυτή τή μεγάλη φιλοσοφία τής Γλώσσας τής όποίας ή έλλειψη είναι ιδιαίτερα αισθητή στις μέρες μας. Σήμερα έχουμε στή διάθεσή μας μία συμβολική λογική, μία εξηγητική επιστήμη, μία ανθρωπολογία καί μία ψυχανάλυση καί, για πρώτη ίσως φορά, είμαστε σε θέση νά αντιληφθούμε τό έρώτημα για τή συνένωση του ανθρώπινου λόγου ως ένα μοναδικό έρώτημα. 'Η πρόοδος αυτών τών ετερόκλητων θεωριών έχει ώστόσο, από τή μία, καταστήσει φανερό αλλά καί, ταυτόχρονα, επιδεινώσει τήν εξάρθρωση αυτού του λόγου. Αυτό που άποτελεί στις μέρες μας πρόβλημα είναι ή ένότητα του ανθρώπινου όμιλείν.

IV. ΤΟ ΑΝΑΣΚΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

'Η προηγούμενη άνάλυση, ή όποια ήταν άφιερωμένη στή σημασιολογική δομή τών εκφράσεων μέ διπλή ή πολλαπλή σημασία, άποτελεί τή στενή πύλη άπ' όπου πρέπει νά περάσει ή φιλοσοφική έρμηνευτική προκειμένου νά μήν άποκοπεί από τις θεωρίες εκείνες οι όποιες, κατά τρόπο μεθοδικό, προσφεύγουν

στην έρμηνεία: εξήγηση, ιστορία, ψυχανάλυση. Μιά σημασιολογία των εκφράσεων με πολλαπλή σημασία δεν αρκεί ωστόσο για να χαρακτηρίσει την έρμηνευτική ως φιλοσοφική. Μιά γλωσσολογική ανάλυση, ή όποια θα μεταχειριζόταν τις σημασίες ως ένα κλειστό στόν έαυτό του σύνολο, θα έδινε αναπόφευκτα στη Γλώσσα έναν απόλυτο χαρακτήρα. Αυτή όμως ή υποστασιοποίηση της Γλώσσας αρνείται την ουσιαστική πρόθεση του σημείου, την πρόθεσή του, δηλαδή, να αξίζει για... και, επομένως, να υπερβαίνεται και να καταργείται μέσα σ' αυτό τό όποιο σκοπεύει. 'Η ίδια ή Γλώσσα, ως σημαίων τόπος, άπαιτεί να αναφέρεται στην ύπαρξη.

Όμολογώντας το αυτό, ξαναβρίσκουμε τόν Heidegger: αυτό πού ζωογονεί την κίνηση της υπέρβασης του γλωσσολογικού επιπέδου είναι ή επιθυμία μιάς όντολογίας: είναι ή υποχρέωση πού αυτή ή όντολογία επιβάλλει σέ μιά ανάλυση ή όποία, διαφορετικά, θα παρέμενε αιχμάλωτη της Γλώσσας.

Πώς όμως να επαναφέρουμε τή σημασιολογία μέσα στην όντολογία χωρίς να διατρέξουμε τόν κίνδυνο να μάς προβάσουν τις ίδιες αντίρρήσεις πού και εμείς, μόλις πρό όλίγου, προβάλαμε σέ σχέση με τήν 'Αναλυτική του Dasein; 'Ενδιάμεσο σταθμό πρός τήν κατεύθυνση της ύπαρξης άποτελεί ή ανασκόπηση, δηλαδή ό δεσμός ανάμεσα στην κατανόηση των σημείων και τήν κατανόηση του έαυτού. Μέσα σ' αυτόν τόν έαυτό άκριβώς θα έχουμε τήν τύχη να αναγνωρίσουμε ένα ύπαρκτό.

Προτείνοντας να συνδέσουμε τή συμβολική Γλώσσα με τήν αυτοκατανόηση, πιστεύω ότι ίκανοποιώ τή βαθύτερη επιθυμία της έρμηνευτικής. Κάθε έρμηνεία προτίθεται να κατανικήσει μιά άπομάκρυνση, μιά άπόσταση ανάμεσα στην τετελεσμένη πολιτισμική εποχή, στην όποία ανήκει τό κείμενο, και τόν ίδιο τόν έρμηνευτή. 'Υπερβαίνοντας αυτή τήν άπόσταση, γινόμενος σύγχρονος με τό κείμενο, ό εξηγητής μπορεί να οικειοποιηθεί τό νόημα: από ξένο θέλει να τό καταστήσει οικείο, δηλαδή να τό κάνει δικό του. Μέσα λοιπόν από τήν κατανόηση του άλλου, επιδιώκει τήν αύξηση της κατανόησης του ίδιου του έαυτού του. Κάθε έρμηνευτική γίνεται έτσι, κατά τρόπο φανερό ή λανθάνοντα, αυτοκατανόηση, ή όποία περνάει μέσα από τήν κατανόηση του άλλου.

Δέ διστάζω λοιπόν να πω ότι ή φαινομενολογία πρέπει να μπολιαστεί με τήν έρμηνευτική, όχι μόνο στό επίπεδο της θεωρίας της σημασίας των Λογικών έρευνών, αλλά και στό επίπεδο της προβληματικής του *Cogito*, έτσι όπως αυτή ξετυλίγεται από τις *Ideen I* μέχρι τούς *Καρτεσιανούς στοχασμούς*. Ούτε και διστάζω όμως να πω ότι τό κεντράδι μεταμορφώνει τό άγριο δέντρο πού τό δέχεται. 'Εχουμε ήδη δει πώς ή εισαγωγή των άμφίσημων σημασιών μέσα στό σημασιολογικό πεδίο όδήγησε στην εγκατάλειψη του ιδεώδους της μονοσημαντότητας, τό όποιο εκθείαζαν οι Λογικές έρευνες. Πρέπει τώρα να κατανοήσουμε πώς, συναρθρώνοντας αυτές τις πολυσήμαντες σημασίες με τή γνώση του έαυτού, μεταμορφώνουμε σέ βάθος τήν προβληματική του *Cogito*. Να σημειώσουμε άμέσως ότι αυτή ή έσωτερική αναμόρφωση της ανασκοπικής φιλο-

σοφίας θα δικαιώσει άργότερα τό γεγονός ότι ανακαλύπτουμε σ' αυτή μιά νέα διάσταση της ύπαρξης. 'Αλλά, πριν να πούμε πώς τό *Cogito* εκρήγνυται, ως πούμε πώς έμπλουτίζεται και βαθαίνει απ' αυτή τήν προσφυγή στην έρμηνευτική.

'Ας σκεφτούμε τί πράγματι σημαίνει ό έαυτός της αυτοκατανόησης, όταν οικειοποιούμαστε τό νόημα μιάς ψυχαναλυτικής έρμηνείας ή μιάς έρμηνείας του κειμένου. Για να πούμε τήν αλήθεια, αυτό δεν τό γνωρίζουμε εκ των προτέρων αλλά κατόπιν, μολοντί ή επιθυμία να κατανοήσουμε τόν ίδιο τόν έαυτό μας έχει μόνη αυτή καθοδηγήσει τήν κίνηση της οικειοποίησης. Γιατί συμβαίνει αυτό; Γιατί ό έαυτός πού όδηγεί τήν έρμηνεία δεν μπορεί να άνακτηθεί παρά μόνο ως άποτέλεσμα της έρμηνείας;

Γιά δύο λόγους: πρέπει αρχικά να πούμε ότι τό περίφημο καρτεσιανό *Cogito*, πού συλλαμβάνεται άμεσα μέσα από τή δοκιμασία της άμφιβολίας, είναι μιά αλήθεια μάταιη όσο και άκατάβλητη. Δέν άρνούμαι τό γεγονός ότι πρόκειται για μιά αλήθεια: είναι μιά αλήθεια πού θέτει ή ίδια τόν έαυτό της. Μ' αυτή της τήν ιδιότητα δεν μπορεί ούτε να επαληθευθεί ούτε να παραχθεί. 'Αποτελεί, ταυτόχρονα, τή θέση ενός Είναι και μιάς πράξης: μιάς ύπαρξης και ενός έγχειρήματος σκέψης. Είμαι, σκέφτομαι: ύπαρξη σημαίνει, για μένα, σκέψη: ύπαρχω ένόςω σκέφτομαι. Αυτή όμως ή αλήθεια είναι μιά μάταιη αλήθεια, είναι σάν ένα πρώτο βήμα πού δεν μπορεί να ακολουθηθεί από κανένα άλλο, όσο τό *ego* του *ego Cogito* δέ βρίσκει τόν έαυτό του μέσα στόν καθρέφτη των αντικειμένων του, των έργων του και, τελικά, των πράξεών του. 'Η ανασκόπηση είναι μιά τυφλή έποπτεία, αν δέ διαμεσολαβείται από αυτό πού ό Dilthey όνόμαζε εκφράσεις μέσα από τις όποίες ή ζωή αντικειμενοποιείται. Για να χρησιμοποιήσουμε μιά άλλη γλώσσα, αυτή του Jean Nabert, ή ανασκόπηση δέ θα μπορούσε να είναι παρά ή οικειοποίηση της δικής μας πράξης ύπαρξης μέσα από μιά κριτική εφαρμοσμένη στα έργα και τις πράξεις τά όποια άποτελούν τά σημεία αυτής της πράξης ύπαρξης. 'Ετσι, ή ανασκόπηση γίνεται κριτική όχι με τήν καντιανή έννοια της δικαίωσης της επιστήμης και του χρέους, αλλά με τήν έννοια ότι τό *Cogito* δεν μπορεί να βρεί τόν έαυτό του παρά μόνο μέσα από μιά άποκωδικοποίηση των μαρτυριών της ζωής του. 'Η ανασκόπηση είναι ή οικειοποίηση της προσπάθειάς μας να υπάρξουμε και της επιθυμίας μας να είμαστε, μέσα από τά έργα μας, πού άποτελούν μαρτυρίες αυτής της προσπάθειας κι αυτής της επιθυμίας.

Τό *Cogito* όμως δεν είναι μόνο μιά αλήθεια μάταιη και άκατάβλητη. Πρέπει να προσθέσουμε ακόμα ότι είναι σάν μιά άδεια θέση πού είχε άνέκαθεν πληρωθεί από ένα ψευδές *Cogito*. 'Εχουμε μάθει, πράγματι, απ' όλες τις εξηγητικές θεωρίες, και από τήν ψυχανάλυση ιδιαίτερα, ότι ή υποτιθέμενη άμεση συνείδηση είναι κατ' αρχήν «ψευδής συνείδηση». 'Ο Marx, ό Nietzsche και ό Freud μάς δίδαξαν να άποκαλύπτουμε τούς δόλους της. Πρέπει λοιπόν να προσθέσουμε στό εξής μιά κριτική της ψευδοϋς συνείδησης σέ κάθε επανακακά-

λυση του υποκειμένου του *Cogito* μέσα από τις μαρτυρίες της ζωής του. Μιά φιλοσοφία της ανασκόπησης οφείλει να είναι έντελως αντίθετη από μία φιλοσοφία της συνείδησης.

Αυτό το δεύτερο θέμα συνάπτεται με το προηγούμενο: όχι μόνο το «εγώ» δεν μπορεί να βρει τον εαυτό του παρά μόνο μέσα στις εκφράσεις της ζωής που το αντικειμενοποιούν, αλλά και η εξήγηση του κειμένου της συνείδησης προσκρούει πάνω στις πρώτες «παρερμηνείες» της ψευδούς συνείδησης. Έρμηνεία λοιπόν, όπως τό ξέρουμε ήδη από την εποχή του Schleiermacher, υπάρχει εκεί όπου πρώτα υπήρξε παρερμηνεία.

Έτσι η ανασκόπηση οφείλει να είναι διπλά ξμμεση. Πρώτα πρώτα, γιατί η ύπαρξη δε βεβαιώνεται παρά μόνο μέσα από τις μαρτυρίες της ζωής, αλλά και γιατί η συνείδηση είναι αρχικά ψευδής συνείδηση και πρέπει πάντα να οδηγούμαστε, μέσα από μία επανορθωτική κριτική, από την παρανόηση στην κατανόηση.

Στό τέρμα αυτής της δεύτερης βαθμίδας, την οποία ονομάζουμε ανασκοπική βαθμίδα, θά ήθελα να δείξω πώς σταθεροποιούνται τα άποτελέσματα της πρώτης βαθμίδας, την οποία ονομάσαμε σημασιολογική βαθμίδα.

Σ' αυτή την πρώτη βαθμίδα, θεωρήσαμε ως γεγονός την ύπαρξη μιās Γλώσσας μη αναγώγιμης στις μονοσήμαντες σημασίες. Είναι γεγονός ότι η όμολογία της ένοχης συνείδησης περνάει μέσα από τη συμβολική του στίγματος, του άμαρτήματος ή της *culpa*: ότι ό άπωθημένος πόθος εκφράζεται μέσα σε μία συμβολική ή όποια μαρτυρεί για τη σταθερότητά του, μέσα από όνειρα, άποφθέγματα, θρύλους και μύθους: ότι τό ιερό εκφράζεται μέσα σε μία συμβολική των κοσμικών στοιχείων: ούρανός, γή, νερό, φωτιά. Η φιλοσοφική χρήση όμως αυτής της άμφίσημης Γλώσσας είναι εκτεθειμένη στις αντίρρήσεις του λογικού επιστήμονα, σύμφωνα με τις όποιες ή άμφίσημη Γλώσσα δε θά μπορούσε να τροφοδοτήσει παρά μόνο παραπλανητικά έπιχειρήματα. Η διακείωση της έρμηνευτικής δεν μπορεί να είναι ριζική παρά μόνο όταν γυρεύει κανείς μέσα στην ίδια τη φύση της ανασκοπικής σκέψης την αρχή μιās λογικής της δισημίας. Αυτή ή λογική δεν είναι πιά μία τυπική λογική αλλά μία υπερβατική λογική. Θεμελιώνεται στο επίπεδο των συνθηκών δυνατότητας: όχι των συνθηκών της αντικειμενικότητας μιās φύσης, αλλά των συνθηκών της οικειοποίησης του πόθου μας για Είναί. Μ' αυτή την έννοια, ή λογική της δισημίας, που χαρακτηρίζει την έρμηνευτική, μπορεί να ονομαστεί υπερβατική. Άν δεν οδηγήσουμε τη συζήτηση σ' αυτό τό επίπεδο, γρήγορα θά βρεθούμε σε μία κατάσταση άφόρητη: θά προσπαθούμε μάταια να διατηρήσουμε τη συζήτηση σ' ένα καθαρά σημασιολογικό επίπεδο και να δώσουμε μία θέση στις άμφίσημες σημασίες πλάι στις μονοσήμαντες σημασίες. Η διάκριση αρχής ώστόσο ανάμεσα στα δύο είδη άμφισημίας — την άμφισημία από πλεόνασμα νοήματος, την όποια εξετάζουν οι έξηγητικές επιστήμες και την άμφισημία λόγω νοηματικής σύγχυσης, την όποια προσπαθεί να εξαλείψει ή λογική — δεν

μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο στο σημασιολογικό επίπεδο. Δεν μπορούν να υπάρξουν δύο λογικές στο ίδιο επίπεδο. Μόνο ή προβληματική της ανασκόπησης δικαιολογεί τη σημασιολογία της δισημίας.

V. Η ΥΠΑΡΞΙΑΚΗ ΒΑΘΜΙΔΑ

Στό τέρμα αυτού του όδοιπορικού, που μās όδήγησε από μία προβληματική της Γλώσσας σε μία προβληματική της ανασκόπησης, θά ήθελα να δείξω πώς θά μπορούσαμε, γυρίζοντας προς τά πίσω, να επισυνάψουμε μία προβληματική της ύπαρξης. Η όντολογία της κατανόησης, που ό Heidegger έπεξεργάζεται άμεσα μέσα από μία αϊφνίδια άνατροπή, ή όποια θέτει τη θεώρηση ενός τρόπου του Είναί στη θέση της θεώρησης ενός τρόπου του γνωρίζειν, δε θά μπορούσε, για μās που προχωρούμε ξμμεσα και βαθμηδόν, να είναι παρά ένας όρίζοντας, δηλαδή μία πρόσβλεψη, και όχι ένα δεδομένο. Μιά άπομονωμένη όντολογία βρίσκεται έξω από τους στόχους μας: μόνο μέσα στην κίνηση της έρμηνείας συλλαμβάνουμε τό έρμηνευμένο Είναί. Η όντολογία της κατανόησης δεν μπορεί να άπεπλακει από τη μεθοδολογία της έρμηνείας, σύμφωνα με τον άναπόφευκτο «έρμηνευτικό κύκλο» που ό ίδιος ό Heidegger μās έμαθε να χαράζουμε. Επιπλέον, μόνο μέσα από τη διένεξη αντίπαλων έρμηνευτικών μπορούμε να συλλάβουμε κάτι από τό έρμηνευμένο Είναί: μία ένοποιημένη όντολογία είναι τό ίδιο άπρόσιτη στη μέθοδό μας όσο και μία άπομονωμένη όντολογία. Κάθε έρμηνευτική άνακαλύπτει εκάστοτε την ύψη της ύπαρξης ή όποια τη θεμελιώνει ως μέθοδο.

Αυτή ή διπλή προειδοποίηση δεν πρέπει ώστόσο διόλου να μās έμποδίσει να άποκαλύψουμε τά όντολογικά θεμέλια της σημασιολογικής και ανασκοπικής ανάλυσης που προηγήθηκε. Μιά συναγόμενη όντολογία και, ακόμα περισσότερο, μία κατακερματισμένη όντολογία παραμένει πάντα μία όντολογία.

Θά ακολουθήσουμε ένα πρώτο ίχνος, αυτό που μās προτείνεται από μία φιλοσοφική ανασκόπηση της ψυχανάλυσης. Τί μπορεί να περιμένουμε άπ' αυτή σε σχέση με τη θεμελιώδη όντολογία; Δύο πράγματα: πρώτον, να καθαιρέσει, πραγματικά, την κλασική προβληματική του υποκειμένου του θεωρούμενου ως συνείδηση — κι έπειτα να άποκαταστήσει την προβληματική της ύπαρξης ως πόθο.

Πράγματι, μέσα από την κριτική της συνείδησης, ή ψυχανάλυση στοχεύει προς την όντολογία. Η έρμηνεία των όνείρων, των φαντασμάτων, των μύθων και των συμβόλων που μās προτείνει, άποτελεί πάντα ως ένα βαθμό άμφισβήτητη της αξίωσης της συνείδησης να αναλάβει τό ρόλο της καταγωγής του νοήματος. Η πάλι εναντίον του ναρκισσισμού — φροϋδικό ίσοδύναμο του ψευδούς *Cogito* — οδηγεί στην ανακάλυψη ότι ή Γλώσσα έχει τις ρίζες της μέσα στον πόθο, μέσα στις ένορμήσεις της ζωής. Ο φιλόσοφος που δέχεται αυτό

τό σκληρό μάθημα καταλήγει να θέσει σ' εφαρμογή μία πραγματική άσκητική της υποκειμενικότητας· δέχεται να του αφαιρεθεί ή καταγωγή του νοήματος. Αυτή ή παραχώρηση αποτελεί μία άκόμα περιπέτεια της άνασκόπησης· όφείλει όμως να μεταβληθεί σε πραγματική άπώλεια του αρχαιότερου άπ' όλα τά άντικείμενα: του έγώ. Θα πρέπει τότε να δεχτούμε για τό υποκείμενο της άνασκόπησης αυτό πού τό Εύαγγέλιο λέει για τήν ψυχή: προκειμένου να τό σώσουμε, πρέπει πρώτα να τό άπωλέσουμε. "Όλη ή ψυχανάλυση μου μιλάει για χαμένα άντικείμενα πού πρόκειται να ξαναβρεθούν συμβολικά· ή άνασκοπική φιλοσοφία όφείλει να ένσωματώσει αυτή τήν άνακάλυψη στό δικό της έργο· πρέπει να άπωλέσω τό έγώ μου προκειμένου να τό βρω ως άμεσο υποκείμενο. Γι' αυτό ή ψυχανάλυση είναι, άν όχι μία φιλοσοφική μέθοδος, τουλάχιστον μία μέθοδος χρήσιμη στόν φιλόσοφο: τό άσυνείδητο άναγκάζει τόν φιλόσοφο να πραγματευτεί τή διάταξη τών σημασιών σ' ένα επίπεδο μετατοπισμένο σε σχέση με τό άμεσο υποκείμενο. Αυτό διδάσκει ή φροϋδική τοπολογία: οί αρχαιότερες σημασίες όργανώνονται μέσα σ' έναν «τόπο» του νοήματος διάφορο του τόπου όπου διαμένει ή άμεση συνείδηση. "Ο ρεαλισμός του άσυνείδητου, ή τοπογραφική και οικονομική μεταχείριση τών παραστάσεων, τών φαντασμάτων, τών συμπτωμάτων και τών συμβόλων, εμφανίζονται τελικά ως όρος για μία έρμηνευτική άπαλλαγμένη από τίς προκαταλήψεις του *ego*.

"Ο Freud μάς καλεί έτσι να θέσουμε και πάλι τό έρώτημα για τή σχέση άνάμεσα στη σημασία και τόν πόθο, άνάμεσα στό νόημα και τήν ενέργεια, τελικά, δηλαδή, άνάμεσα στη Γλώσσα και τή ζωή. Αυτό ήταν ήδη τό πρόβλημα του Leibniz στη Μοναδολογία: πώς ή παράσταση άρθρώνεται πάνω στην όρεκτική ικανότητα (*appétition*); Αυτό ήταν επίσης και τό πρόβλημα του Spinoza στην "Ηθική, στό βιβλίο III: πώς οί βαθμοί εύστοχίας (*adéquation*) της ιδέας εκφράζουν τούς βαθμούς του *conatus*, της προσπάθειας πού μάς συνιστά; Με τόν τρόπο της, ή ψυχανάλυση μάς επαναφέρει στην ίδια διερώτηση: πώς ή τάξη τών σημασιών έγκλείεται μέσα στην τάξη της ζωής; Αυτή ή όπισθοδρόμηση του νοήματος προς τόν πόθο αποτελεί τήν ένδειξη ενός δυνατού περάσματος της άνασκόπησης προς τήν κατεύθυνση της ύπαρξης. Τώρα δικαιολογείται μία έκφραση πού χρησιμοποιήσαμε πρόωρα προηγουμένως: μέσα από τήν κατανόηση του ίδιου του έαυτού μας, λέγαμε, οικειοποιούμαστε τό νόημα του πόθου μας να είμαστε ή της προσπάθειάς μας για να υπάρξουμε. "Η ύπαρξη, μπορούμε τώρα να τό πούμε, είναι πόθος και προσπάθεια. Τήν όνομάζουμε προσπάθεια για να υπογραμμίσουμε τή θετική ενέργεια και τό δυναμισμό της· τήν όνομάζουμε πόθο για να καταδείξουμε τήν έλλειψη και τήν πενία: ό "Ερως είναι γιός του Πόρου και της Πενίας. "Ετσι, τό *Cogito* δέν είναι πιά αυτή ή έγείρουσα αξιώσεις πράξη πού ήταν αρχικά, θέλω δηλαδή να πω, αυτή ή αξίωση να θέτει αυτό τό ίδιο τόν έαυτό του. "Εμφανίζεται σαν να έχει ήδη τεθεί μέσα στό Εί-
ναι.

"Αλλά, άν ή προβληματική της άνασκόπησης μπορεί και όφείλει να ξεπε-

ραστεί μέσα σε μία προβληματική της ύπαρξης, όπως ύπονοι ένας φιλοσοφικός στοχασμός πάνω στην ψυχανάλυση, αυτό τό ξεπέραςμα γίνεται πάντοτε μέσα στην και μέσα από τήν έρμηνεία: άποκρυπτογραφώντας τίς πανουργίες του πόθου, άποκαλύπτεται ότι ό πόθος βρίσκεται στη ρίζα του νοήματος και της άνασκόπησης. Δέν μπορώ να ύποστασιοποιήσω τόν πόθο άποκόπτοντάς τον από τή διαδικασία της έρμηνείας· παραμένει πάντοτε έρμηνευμένο-Είναι. Τόν μαντεύω πίσω από τά αίνίγματα της συνείδησης· δέν μπορώ όμως να τόν συλλάβω στόν ίδιο τόν έαυτό του, γιατί θα διακινδύνευα έτσι να κάνω μία μυθολογία τών ένορμήσεων, όπως συμβαίνει καμιά φορά με τίς άγριες παραστάσεις της ψυχανάλυσης. Τό *Cogito* άνακαλύπτει πίσω του, μέσω της έργασίας της έρμηνείας, κάτι σαν τήν *αρχαιολογία του υποκειμένου*. "Η ύπαρξη διαφαίνεται μέσα σ' αυτή τήν αρχαιολογία, αλλά εξακολουθεί να συνάγεται μέσα από τήν κίνηση άποκωδικοποίησης πού αυτή προκαλεί.

Αυτή τήν κίνηση, τήν όποία ή ψυχανάλυση, έννοούμενη ως έρμηνευτική, μάς ύποχρεώνει να εκτελέσουμε, και άλλες έρμηνευτικές μέθοδοι μάς ώθούν επίσης να τήν πραγματοποιήσουμε, άν και με διαφορετικό τρόπο. "Η ύπαρξη τήν όποία άποκαλύπτει ή ψυχανάλυση είναι ή ύπαρξη του πόθου· είναι ή ύπαρξη ως πόθος κι αυτή ή ύπαρξη άποκαλύπτεται κυρίως μέσα από μία αρχαιολογία του υποκειμένου. Μία άλλη έρμηνευτική —αυτή της φαινομενολογίας του πνεύματος, για παράδειγμα— προτείνει έναν άλλο τρόπο μετατόπισης της καταγωγής του νοήματος, όχι πιά πίσω από τό υποκείμενο αλλά μπροστά του. Θα ήμουν πρόθυμος να δεχτώ ότι ύπάρχει μία έρμηνευτική του Θεού πού έρχεται, της Βασιλείας πού πλησιάζει· μία έρμηνευτική πού ισχύει ως προφητεία της συνείδησης. Αυτή άκριβώς ζωογονεί, σε τελευταία άνάλυση, τή *Φαινομενολογία του πνεύματος* του Hegel. Τήν επικαλούμαι εδώ γιατί ό τρόπος έρμηνείας της είναι εκ διαμέτρου αντίθετος με τόν τρόπο του Freud. "Η ψυχανάλυση μάς πρότεινε μία όπισθοδρομική κίνηση προς τό αρχαϊκό, ή φαινομενολογία του πνεύματος μάς προτείνει μία κίνηση σύμφωνα με τήν όποία κάθε φιγούρα βρίσκει τό νόημά της, όχι μέσα σε κείνη πού προηγείται, αλλά μέσα σε κείνη πού άκολουθεί. "Η συνείδηση έλκεται έτσι έξω από τόν έαυτό της, μπροστά από τόν έαυτό της, προς ένα νόημα εν κινήσει, κάθε βαθμίδα του όποιου καταργείται αλλά και διατηρείται μέσα στην επόμενη. "Ετσι, μία τελεολογία του υποκειμένου αντιπαράτίθεται σε μία αρχαιολογία του υποκειμένου. Τό σπουδαίο όμως σε σχέση με τό δικό μας στόχο είναι ότι αυτή ή τελεολογία, όπως άκριβώς και ή φροϋδική αρχαιολογία, δέ συγκροτείται παρά μέσα από τήν κίνηση της έρμηνείας, ή όποία κατανοεί μία φιγούρα μέσα από μία άλλη φιγούρα. Τό πνεύμα δέν πραγματώνεται παρά μέσα σ' αυτό τό πέραςμα από τή μία φιγούρα στην άλλη· μέσα άπ' αυτή τή διαλεκτική τό υποκείμενο έλκεται έξω από τήν παιδική του ηλικία, άποσπάται από τήν αρχαιολογία του. Γι' αυτό ή φιλοσοφία παραμένει μία έρμηνευτική, δηλαδή μία άνάγνωση του κρυφού νοήματος μέσα στό κείμενο του φανερού νοήματος. "Εργο αυτής της έρμηνευ-

τικῆς εἶναι νά δείξει ὅτι ἡ ὑπαρξη δέν ἔχει πρόσβαση στό λόγο, τό νόημα καί τήν ἀνασκόπηση παρά μόνο προβαίνοντας σέ μιά διαρκή ἐξήγηση ὄλων τῶν σημασιῶν πού ἔρχονται στό φῶς μέσα στόν κόσμο τῆς κουλτούρας. Ἡ ὑπαρξη δέ γίνεται ἕνας ἑαυτός — ἀνθρώπινος καί ἄριστος — παρά οἰκειοποιούμενη αὐτό τό νόημα τό ὁποῖο ἐδρεῖ ἀρχικά «ἐξω», μέσα σέ ἔργα, θεσμούς, μνημεῖα κουλτούρας, ὅπου ἡ ζωή τοῦ πνεύματος ἀντικειμενοποιεῖται.

Μέσα στόν ἴδιο ὄντολογικό ὀρίζοντα θά ἔπρεπε νά ἐξετάσουμε τή φαινομενολογία τῆς θρησκείας, τόσο τοῦ Van der Leeuw ὅσο καί τοῦ Mircea Eliade. Ὡς φαινομενολογία συνιστᾷ τήν περιγραφή τῆς τελετουργίας, τοῦ μύθου, τῆς πίστεως, δηλαδή τῶν μορφῶν συμπεριφορᾶς, Γλώσσας καί αἰσθήματος, μέσα ἀπό τά ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος στοχεύει σ' ἕνα «ἱερό». Ἀλλά, ἂν ἡ φαινομενολογία μπορεῖ νά παραμεῖνει σ' αὐτό τό περιγραφικό ἐπίπεδο, ἡ ἀνασκοπική ἀνάληψη τῆς ἐργασίας τῆς ἐρμηνείας ὀδηγεῖ πῶς μακριά: κατανοώντας ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του μέσα σέ καί μέσα ἀπό τά σημεῖα τοῦ ἱεροῦ, ὁ ἄνθρωπος διενεργεῖ τή ριζικότερη παραίτηση ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του πού μπορεῖ κανεῖς νά συλλάβει. Αὐτή ἡ ἀποστέρηση ξεπερνάει τήν ἀποστέρηση ἐκείνη τήν ὁποία προκαλοῦν τόσο ἡ ψυχάνάλυση ὅσο καί ἡ χεικελιανή φαινομενολογία, εἴτε τίς θεωροῦμε χωριστά εἴτε συνενώνουμε τά ἀποτελέσματά τους· ἀρχαιολογία καί τελεολογία ἀποκαλύπτουν πάντα μιά ἀρχή καί ἕνα τέλος, τά ὁποῖα ἕνα ὑποκείμενο μπορεῖ νά διαθέτει κατανοώντας τα. Δέ συμβαίνει ὅμως τό ἴδιο μέ τό ἱερό πού ἀναγγέλλεται μέσα σέ μιά φαινομενολογία τῆς θρησκείας. Αὐτό τό τελευταῖο δηλώνει συμβολικά τό *ἄλφα* κάθε ἀρχαιολογίας καί τό *ὠμέγα* κάθε τελεολογίας· τό ὑποκείμενο δέν εἶναι σέ θέση νά διαθέτει αὐτό τό *ἄλφα* κι αὐτό τό *ὠμέγα*. Τό ἱερό ἀποτείνεται στόν ἄνθρωπο καί, μ' αὐτό τόν τρόπο, ἀναγγέλλει τόν ἑαυτό του ὡς ἐκεῖνο τό πράγμα τό ὁποῖο διαθέτει τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, γιατί τή θέτει μέ ἀπόλυτο τρόπο, ὡς προσπάθεια καί πόθο γιά εἶναι.

Ἔτσι, καί οἱ πῶς ἀντίθετες μεταξύ τους ἐρμηνευτικές κατευθύνονται, καθεμιά μέ τόν τρόπο της, στίς ὄντολογικές ρίζες τῆς κατανόησης. Καθεμιά μέ τόν τρόπο της ἐκφράζει τήν ἐξάρτηση τοῦ ἑαυτοῦ ἀπό τήν ὑπαρξη. Ἡ ψυχάνάλυση δείχνει αὐτή τήν ἐξάρτηση μέσα ἀπό τήν ἀρχαιολογία τοῦ ὑποκειμένου, ἡ φαινομενολογία τοῦ πνεύματος μέσα ἀπό τήν τελεολογία τῶν μορφῶν, ἡ φαινομενολογία τῆς θρησκείας μέσα ἀπό τά σημεῖα τοῦ ἱεροῦ.

Αὐτές εἶναι οἱ ὄντολογικές συνέπειες τῆς ἐρμηνείας.

Ἡ προτεινόμενη ἐδῶ ὄντολογία δέν μπορεῖ νά διαχωριστεῖ ἀπό τήν ἐρμηνεία. Παραμένει μέσα στόν κύκλο πού σχηματίζουν ἡ ἐργασία τῆς ἐρμηνείας καί τό ἐρμηνευμένο εἶναι. Δέν πρόκειται λοιπόν γιά μιά κατισχύουσα ὄντολογία ἀλλά οὔτε καί γιά μιά ἐπιστήμη, ἐφόσον παραμένει *ἐκτεθειμένη* στήν ἐρμηνεία. Οὔτε καί εἶναι σέ θέση νά ἀποφύγει ἐντελῶς τόν ἐμφύλιο πόλεμο ὁ ὁποῖος διεξάγεται ἀνάμεσα στίς διάφορες ἐρμηνεῖες.

Ὡστόσο, παρά τόν πρόσκαιρο χαρακτήρα της, αὐτή ἡ μαχόμενη καί κατακερματισμένη ὄντολογία ἔχει τήν ἰκανότητα νά καταδείξει ὅτι οἱ ἀντίπαλες

ἐρμηνεῖες δέν εἶναι ἀπλά «γλωσσικά παιχνίδια», ὅπως θά συνέβαινε στήν περίπτωση πού οἱ δλοκληρωτικές ἀξιώσεις τους θά παρέμεναν ἀντιμέτωπες μόνο μέσα στό γλωσσικό πεδίο. Γιά μιά φιλοσοφία τῆς Γλώσσας, ὅλες οἱ ἐρμηνεῖες εἶναι ἐξίσου ἔγκυρες μέσα στά ὅρια τῆς θεωρίας, ἡ ὁποία θεμελιώνει τούς ὑπό ἐξέταση κανόνες τῆς ἀνάγνωσης. Αὐτές οἱ ἐξίσου ἔγκυρες ἐρμηνεῖες παραμένουν «γλωσσικά παιχνίδια», τῶν ὁποίων μπορεῖ κανεῖς αὐθαίρετα νά ἀλλάζει τούς κανόνες, ὅσο δέ γίνεται φανερό ὅτι καθεμιά ἀπ' αὐτές ἔχει τά θεμέλιά της μέσα σέ μιά ἰδιαίτερη ὑπαρξιακή λειτουργία. Ἔτσι, ἡ ψυχάνάλυση θεμελιώνεται πάνω σέ μιά ἀρχαιολογία τοῦ ὑποκειμένου, ἡ φαινομενολογία τοῦ πνεύματος σέ μιά τελεολογία καί ἡ φαινομενολογία τῆς θρησκείας σέ μιά ἐσχατολογία.

Μπορεῖ νά πάει κανεῖς ἀκόμα πῶς μακριά. Μπορεῖ νά ἀρθρώσει αὐτές τίς διαφορετικές ὑπαρξιακές λειτουργίες σέ μιά ἐνιαία φιγούρα, ὅπως ὁ Heidegger τό ἐπιχείρησε στό δεύτερο μέρος τοῦ *Sein und Zeit*; Αὐτό τό ἐρώτημα ἡ παρούσα μελέτη τό ἀφήνει ἀναπάντητο. Τό ὅτι ὅμως μένει ἀναπάντητο δέ σημαίνει ὅτι δέν ἔχει καί καμιά ἐλπίδα νά ἀπαντηθεῖ. Μέσα ἀπό τή διαλεκτική τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς τελεολογίας καί τῆς ἐσχατολογίας ἀναγγέλλεται μιά ὄντολογική δομή ἰκανή νά συγκεντρώσει τίς ἀντιτιθέμενες, στό γλωσσικό ἐπίπεδο, ἐρμηνεῖες. Αὐτή ὅμως ἡ συνεκτική φιγούρα τοῦ εἶναι πού εἴμαστε, μέσα στήν ὁποία θά ἔρχονταν νά ἐμφυτευθοῦν οἱ ἀντίπαλες ἐρμηνεῖες, δέ μᾶς δίνεται πουθενά ἄλλο παρά μόνο μέσα σ' αὐτή τή διαλεκτική τῶν ἐρμηνειῶν. Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη, ἡ ἐρμηνευτική εἶναι ἀδύνατον νά ξεπεραστεῖ. Μόνο μιά ἐρμηνευτική ἡ ὁποία ἔχει ἐνσωματώσει τόν πλοῦτο πού προσφέρουν οἱ συμβολικές φιγούρες εἶναι σέ θέση νά δείξει, ὅτι αὐτοί οἱ διαφορετικοί τρόποι τῆς ὑπαρξης ἀνήκουν σέ μιά μοναδική προβληματική.

Γιατί, τελικά, τά πλουσιότερα σύμβολα εἶναι ἐκεῖνα ἀκριβῶς τά ὁποῖα μποροῦν νά διασφαλίζουν τήν ἐνότητα αὐτῶν τῶν πολλαπλῶν ἐρμηνειῶν. Αὐτά μόνα φέρουν ὅλα τά ἀνύσματα, ὀπισθοδρομικά καί προβλεπτικά, τά ὁποῖα οἱ διάφορες ἐρμηνεῖες διαχωρίζουν. Τά ἀληθινά σύμβολα ἐγκυμονοῦν ὅλες τίς ἐρμηνευτικές, καί αὐτή πού κατευθύνεται πρὸς τήν ἐπιτολή νέων σημασιῶν καί αὐτή πού κατευθύνεται πρὸς τήν ἐπανανάδυση ἀρχαϊκῶν φαντασμάτων. Μ' αὐτή τήν ἐννοια δηλώναμε, στήν εἰσαγωγή κιόλας αὐτοῦ τοῦ δοκιμίου, ὅτι ἡ ὑπαρξη γιά τήν ὁποία μπορεῖ νά μιλήσει μιά ἐρμηνευτική φιλοσοφία παραμένει πάντοτε μιά ἐρμηνευμένη ὑπαρξη. Μέσα ἀπό τήν ἐργασία τῆς ἐρμηνείας ἀνακαλύπτει αὐτή ἡ φιλοσοφία τούς πολλαπλούς τρόπους τῆς ἐξάρτησης τοῦ ἑαυτοῦ: τήν ἐξάρτησή του ἀπό τόν πόθο, ὅπως συλλαμβάνεται μέσα σέ μιά ἀρχαιολογία τοῦ ὑποκειμένου· τήν ἐξάρτησή του ἀπό τό πνεῦμα, ὅπως συλλαμβάνεται μέσα στήν τελεολογία του· τήν ἐξάρτησή του ἀπό τό ἱερό, ὅπως συλλαμβάνεται μέσα στήν ἐσχατολογία του. Ἀναπτύσσοντας μιά ἀρχαιολογία, μιά τελεολογία καί μιά ἐσχατολογία, ἡ ἀνασκόπηση αὐτοκαταργεῖται ὡς ἀνασκόπηση.

Ἔτσι, ἡ ὄντολογία ἀποτελεῖ τή γῆ τῆς ἐπαγγελίας γιά μιὰ φιλοσοφία ἡ ὁποία ξεκινᾶ ἀπό τή Γλώσσα καί τήν ἀνασκόπηση. Ὅπως ὁ Μωσῆς, ὁμως, τό ὑποκείμενο πού μιλάει καί ἀνασκοπεῖ μπορεῖ νά τή διακρίνει μόνο πρὶν πεθάνει.

Δομή καί ἐρμηνευτική

Τό παρόν συνέδριο ἔχει ὡς θέμα τήν ἐρμηνευτική καί τήν παράδοση· ἀξιοσημείωτο εἶναι τό γεγονός ὅτι αὐτό πού ἐξετάζεται ὑπό τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τίτλο, εἶναι ἕνας ὀρισμένος τρόπος νά ζεῖ κανεῖς, νά τελεῖ *τό χρόνο*: χρόνο μεταβίβασης, χρόνο ἐρμηνείας.

Ἔχουμε λοιπόν τήν ἐντύπωση — ἡ ὁποία παραμένει ἐντύπωση ὅσο δέ θεμελιώνεται ἱκανοποιητικά — ὅτι αὐτές οἱ δύο χρονικότητες στηρίζονται ἡ μία πάνω στήν ἄλλη, ἀνήκουν ἡ μία στήν ἄλλη. Αἰσθανόμαστε ὅτι ἡ ἐρμηνεία ἔχει μιὰ ἱστορία καί ὅτι αὐτή ἡ ἱστορία εἶναι ἕνα τμήμα τῆς ἴδιας τῆς παράδοσης· δέν ἐρμηνεύει κανεῖς ἀπό τό πουθενά, ἀλλά γιά νά ἀποσαφηνίσει, νά ἐπεκτείνει καί ἔτσι νά διατηρήσει ζωντανή τήν ἴδια τήν παράδοση μέσα στήν ὁποία βρίσκεται. Ἔτσι, ὁ χρόνος τῆς ἐρμηνείας ἀνήκει, κατά κάποιον τρόπο, στό χρόνο τῆς παράδοσης. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁμως ἡ παράδοση, ἔστω καί θεωρούμενη ὡς μεταβίβαση ἑνός *depositum*, παραμένει νεκρή παράδοση ἂν δέν ἀποτελεῖ τή διαρκή ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς παρακαταθήκης: μιὰ «κληρονομιά» δέν εἶναι ἕνα πακέτο κλειστό πού περνάει ἀπό χέρι σέ χέρι χωρίς νά ἀνοιχτεῖ, ἀλλά ἕνας θησαυρός ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ κανεῖς καί πού τόν ἀνανεώνει ἀκριβῶς μέ τό νά ἀντλεῖ ἀπό αὐτόν. Κάθε παράδοση ζεῖ χάρις στήν ἐρμηνεία. Αὐτό εἶναι τό τίμημα πού πληρώνει γιά νά διαρκεῖ, νά παραμένει δηλαδή ζωντανή. Τό ὅτι ὁμως αὐτές οἱ δύο χρονικότητες ἀνήκουν ἡ μία στήν ἄλλη δέ γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτό: πῶς ἡ ἐρμηνεία ἐγγράφεται μέσα στό χρόνο τῆς παράδοσης; Γιατί ἡ παράδοση δέ ζεῖ παρά μέσα στό καί μέσα ἀπό τό χρόνο τῆς ἐρμηνείας;

Ἀναζητῶ μιὰ τρίτη χρονικότητα, ἕνα χρόνο τοῦ βάθους ὁ ὁποῖος θά ἐγγράφεται μέσα στόν πλοῦτο τοῦ νοήματος καί ὁ ὁποῖος θά καθιστᾶ δυνατή τή διασταύρωση αὐτῶν τῶν δύο χρονικοτήτων. Αὐτός ὁ χρόνος θά εἶναι ὁ ἴδιος ὁ χρόνος τοῦ νοήματος. Θά εἶναι κάτι σάν χρονικό φορτίο, τό ὁποῖο θά ὑποβαστάζεται ἀρχικά ἀπό τήν ἔλευση τοῦ νοήματος (*avènement du sens*). Αὐτό τό χρονικό φορτίο θά ἔκανε δυνατή τόσο τή διαστρωμάτωση μέσα στήν παρακαταθήκη ὅσο καί τήν ἀποσαφήνιση μέσα στήν ἐρμηνεία. Μέ λίγα λόγια, θά ἔκανε δυνατή τήν ἀναμέτρηση τῶν δύο χρονικοτήτων: τῆς μιᾶς πού μεταβιβάζει καί τῆς ἄλλης πού ἀνανεώνει.

Ποῦ μποροῦμε ὁμως νά ἀναζητήσουμε αὐτό τό χρόνο τοῦ νοήματος καί, κυρίως, πῶς νά τόν φτάσουμε;

Προτείνω, ὡς ὑπόθεση ἐργασίας, νά θεωρήσουμε ὅτι αὐτό τό χρονικό φορτίο ἔχει κάποια σχέση μέ τή σημασιολογική συγκρότηση αὐτοῦ πού ὀνό-